

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Bakalářská práce

**Znevýhodnění mladých lidí vyrůstajících v institucionální
péči při vstupu do zaměstnání**

Vypracoval: Pavel Khol

Vedoucí práce: PaedDr. Marie Vorlová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 24. 11. 2008

1.	<i>Úvod</i>	6
2..	<i>Rodina jako základní stavební prvek ve vývoji člověka.....</i>	7
	2.1.1 Funkce rodiny a duševních potřeb dítěte.....	7
	2.1.2 Rodina - místo pro citové vztahy.....	7
	2.2 Rodina a její společenství času, prostoru a požitků	8
	2.3 Rodina jako systém	10
	2.4 Lidská identita a její vývoj	10
3.	<i>Základní princip Pesso Boyden psychoterapie.....</i>	12
	3.1 Pět základních potřeb člověka při jeho vývoji podle Pesso terapie.....	12
4.	<i>Trvalé následky špatné péče v dětství.....</i>	14
	4.1 Některé typické symptomy dětí vyrůstajících v ústavní péči.....	14
5.	<i>Sociálně- právní ochrana dětí.....</i>	15
	5.1 Orgány zajišťující poskytování sociálně-právní ochrany dětí.....	16
	5.2 Ochrana práv dětí podle zákona o rodině.....	17
	5.3 Opatření sociálně-právní ochrany dětí.....	17
	5.3.1 Preventivní a poradenská činnost.....	17
	5.3.2 Výchovná a poradenská činnost.....	17
	5.3.3 Služby sociální prevence.....	18
	5.3.4 Výchovná opatření.....	19
	5.3.5 Ochranná opatření.....	19
	5.3.6 Trestní opatření.....	19
	5.4 Pomoc dětem v naléhavých případech, předběžné opatření.....	19
	5.5 Náhradní výchova.....	20
	5.5.1 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby.....	20
	5.5.2 Pěstounská péče.....	20
	5.5.3 Osvojení (adopce).....	20
	5.5.4 Poručnictví.....	21
	5.5.5 Ústavní výchova.....	21
6.	<i>Systém zařízení pro výkon ústavní výchovy.....</i>	21
	6.1 Procedurální postupy umístění dítěte do náhradní výchovné péče v ČR	22
	6.1.1 Náhradní péče od narození.....	22
	6.1.2 Děti z dysfunkčních rodin.....	23
	6.1.3 Děti s dlouhotrvajícími výchovnými problémy.....	24

7. Praktická část – úvod	24
8. Domy na půl cesty a jejich služby	24
9. Občanské sdružení DOM, jeho poslání a poskytované služby	25
10. Pracovně resocializační program DOM JOB	25
10.1 Sociálně psychologický pohled na uživatele služeb programu DOM JOB.....	26
10.2 Bližší popis jednotlivých forem poskytovaných služeb.....	27
10.2.1 Tréninkové pracovně rehabilitační aktivity – tzv. trénink.....	27
10.2.2 Program přechodného zaměstnávání.....	27
10.3 Práva uživatelů programu.....	28
10.4 Základní pravidla pro klienty všech služeb programu.....	29
10.4.1 Soubor pravidel vztahující se k prac. kázni a pořádku na pracovišti.....	29
10.5 Navázání spolupráce externího klienta s programem DOM JOB.....	30
10.6 Spolupráce s klienty z domu na půl cesty.....	31
10.6.1 Objasnění okolností poskytování služby a uzavírání smlouvy.....	31
10.7 Adaptace klientů v programu a komplikace při počáteční spolupráci.....	31
10.8 Řešení vážných opakující se kolizních situací.....	33
10.9 Sankce v rámci běžného pracovního fungování v programu.....	33
10.10 Obsah pravidelných individuálních konzultací.....	33
11. Motivační rozhovory	34
11.1 Pět základních principů motivačních rozhovorů.....	34
11.1.1 Vyjadřování empatie.....	34
11.1.2 Rozvíjení rozporů.....	35
11.1.3 Vyhýbání se argumentací.....	35
11.1.4 Využití odporu.....	35
11.1.5 Podpora vlastních schopností klienta a jeho zodpovědnosti.....	36
11.2 Jednotlivé fáze procesu změny.....	36
11.2.1 Stádia změny.....	36
12. Teorii attachmentu	37
12.1 Porucha attachmentu a její základní symptomy.....	38
12.2 Přístup ke klientům trpícím poruchou attachmentu.....	38
13. Případové studie	40
13.1 Kazuistika č. 1	40
13.2 Kazuistika č. 2	42

13.1	Kazuistika č. 3.....	44
14.	Závěr.....	45

1. Úvod

Ve své práci bych se chtěl zaměřit na problematiku integrace mladých lidí vyrůstajících v ústavní péči při jejich integraci do běžného pracovního prostředí. K tomu, abychom se tímto problémem mohli zabývat blíže, je však nutné zohlednit výchozí pozici těchto mladých lidí a uvědomit si souvislosti vývoje a výchovy člověka, který nevyrostá v tradičním rodinném modelu a u kterého nejsou uspokojovány jeho základní citové potřeby. Cílem práce je tedy zmapovat a popsat základní problémy, se kterými se mladý člověk vyrůstající v ústavní péči potýká při svém vstupu do zaměstnání, a pokusit se vysvětlit příčiny těchto potíží.

Při mapování zvolené problematiky jsem vycházel z dlouhodobé spolupráce s touto cílovou skupinou v rámci vlastního zaměstnání. Čtyřletým působením v sociální službě, která má podobu tréninkové chráněné dílny, a jejímž cílem je poskytnout klientovi praktickou zkušenost s každodenní pracovní činností, jsem byl denně v intenzivním kontaktu a v interakci s těmito mladými lidmi. Má role byla v rovině socioterapeuta a zároveň zaměstnavatele. Mladí lidé si v chráněném prostředí simulujícím běžné zaměstnání měli možnost testovat své vlastní schopnosti, hranice, zároveň přijímat srozumitelnou zpětnou vazbu a učit se nové vzorce chování. Pracovní hypotéza předkládané bakalářské práce je tedy následující: Jsou mladí lidé vyrůstající v ústavní péči schopni obstát na pracovním trhu?

Na začátku práce jsou zmíněny funkce a systém rodiny, která je fundamentálním prvkem pro psychický vývoj člověka. V další části jsou přestaveny základní lidské potřeby, jak o nich mluví Albert Pessó ve své psychoterapii. Je zde blíže popsán princip této terapie, která je často používána v práci s dětmi nebo mladými lidmi vyrůstajícími bez rodinného zázemí. Následující část práce se zabývá sociálně právní ochranou dětí, procedurální postupy umístění dítěte do náhradní výchovné péče v ČR a formami náhradní výchovné péče.

V Praktické části je představen model sociální služby, která se prostřednictvím simulace pracovního prostředí snaží poskytnout těmto mladým lidem pozitivní pracovní zkušenost a prostor pro osvojení pracovních návyků. Je zde kladen důraz na sociálně psychologický pohled na uživatele služby a snaha o co největší porozumění důvodům jeho selhávání. V rámci služby jsou při individuální práci s klientem používány principy motivačních rozhovorů, které jsou v praktické části práce také velmi důkladně popsány. Je zde též představen a vysvětlen problém poruchy attachmentu, jenž je u klientů, kteří prošli ústavní výchovou, celkem častým jevem. Praktickou část bakalářské práce tvoří také případové studie, které jsou vzhledem ke zvolenému tématu nejvhodnějším prostředkem

k popsání problémů dané cílové skupiny. Kazuistiky zároveň umožní konkrétní popis jednotlivých osudů vybraných klientů od jejich příchodu do chráněné dílny až po ukončení spolupráce s programem a jejich fungování v běžném životě.

2. Rodina jako základní stavební prvek ve vývoji člověka

2.1.1 Funkce rodiny a duševních potřeb dítěte

Zabýváme-li se duševními potřebami dítěte ze stran rodiny, je nutno podotknout, že moderní věda v posledním desetiletí přišla na to, že uspokojování není čistě jednostranný proces. Děti totiž svou existencí a svým soužitím s rodiči stejně tak přirozeně a účelově uspokojují psychické potřeby svých dospělých vychovatelů. Co se týče základních duševních potřeb, věda rozpoznala následujících pět. Jako první uvedme potřebu náležitého přísunu podnětů zvenčí. Pokud je tato potřeba naplňována, dítě stimuluje pomocí svých smyslů centrální nervový systém na patřičný výkon, díky němuž je připraveno přijímat a zpracovávat podněty zvenčí od prvních dnů. Další je potřeba „smysluplného světa“. Aby se totiž z podnětů staly poznatky a zkušenosti, musí být v podnětech nějaký řád a smysl. To je základ veškerého učení. V pořadí třetí potřebou je potřeba životní jistoty. Ta se nejvydatněji naplňuje v citových vztazích k lidem, kteří patří do blízkého okruhu daného dítěte. Bez této jistoty ho ovládá úzkost, která ho svazuje nebo provokuje k tomu, aby ji člověk překonával nějakým společensky nežádoucím způsobem. Nejčastěji se projevuje agresivním chováním vůči slabším jedincům. Na čtvrtém místě můžeme uvést potřebu vlastní společenské hodnoty, potřebu být uznáván, přijímán, oceňován. Vědomí této hodnoty bývá označováno jako „identita“, tedy vědomí vlastního já nebo-li sebevědomí. To se má samozřejmě utvářet zdravě, což v tomto případě znamená, že ten, kdo má dost jistoty sám v sobě, může být oporou i druhým. Poslední potřebou je potřeba „otevřené budoucnosti“ – jinak řečeno, životní perspektivy. Uspokojení této potřeby nám umožňuje žít v čase od minulosti k budoucnosti, někam směřovat, o něco se snažit. Pro děti, které vyrůstaly v ústavní péči je typické, že výraz budoucnost je pro ně abstraktním pojmem, který teprve pracně objevují při kontaktu s reálným životem mimo ústav.

2.1.2 Rodina - místo pro citové vztahy

Jedním z podstatných znaků rodinné výchovy je trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči, případně těmi, kdo z jakýchkoliv důvodů stojí na místě rodičů. Profesor Zdeněk Matějček ve své knize „O rodině vlastní, nevlastní a náhradní,“ konstatuje, že:

„Charakteristickým rysem života v rodině je oboustranné uspokojování duševních potřeb. Dalo by se to nazvat jakousi rodinnou vzájemností.“¹ Oldřich Matoušek ve své publikaci „Rodina jako instituce a vztahová síť“ toto tvrzení ještě doplňuje informacemi o významu a funkci rodiny: „Rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní nalézal oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby budoval a zachovával svou osobní odlišnost.“²

Při výchově dětí v zařízeních nerodinného typu, například v jeslích, mateřské školce, ve škole, v dětském domově, vzniká samozřejmě mezi dítětem a jeho vychovatelem také určitý citový vztah. Dětem se tam většinou líbí, cítí se tam dobře, mají společnost. Citové vztahy v takovýchto kolektivních zařízeních jsou však oproti rodinné výchově přece jen mělké a povrchní a trvají zpravidla jen do té doby, dokud probíhá přímý styk mezi dítětem a vychovatelem. Příkladným ukazatelem je fakt, že děti, které přešly z dětských domovů do pěstounské péče, velmi rychle zapomínají na vztahy a osoby svých dřívějších vychovatelů i kamarádů. Stejně tak je tomu u vychovatelů. Zdeněk Matějček ve své publikaci „O rodině vlastní, nevlastní a náhradní“ podotýká, že: *„Psychologické výzkumy ukázaly, že citově mohou dospělí lidé, a to i milující matky a otcové, obsáhnout nanejvýš zhruba tak deset dětí. V případě, že je jich víc, je pravděpodobné, že už se intenzita vztahů oslabuje a někdo na to doplácí“³*. U dětí, které přišly z dětských domovů do pěstounských rodin nebo dětských vesniček, se také ukázalo, jak úzce souvisí motivace s plnohodnotným citovým vztahem. Po příchodu dětí se zjistilo, že jim schází mnoho poznatků a vědomostí. Jejich školní prospěch byl většinou tragicky slabý, a to v rozporu s poměrně dobrou inteligencí naměřenou psychologickými testy. Znamenalo to, že se inteligence někde ztrácí, že není zcela využívána. Nepomohlo ani intenzivní učení se s dětmi, neboť se za čas ukázalo, že z jejich strany není zájem se učit. Teprve když se u těchto dětí začal vytvářet citový vztah k jejich novým matkám, začal se objevovat i nový zájem o učení.

2.2 Rodina a její společenství času, prostoru a požitků

Výchova není přímo závislá na tom, kolik času s dětmi strávíme. Určitý společný čas je však nezbytně nutný, aby se výchova vůbec dala provozovat. Stejně tak je tomu s prostorem. Rozhodně není žádoucí, aby rodina žila neustále spolu jen v jedné místnosti, protože každý

¹ Zdeněk Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Portál 1994

² Oldřich Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, Sociologické nakladatelství 1997

³ Zdeněk Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Portál 1994

člen rodiny potřebuje určitý vlastní prostor a soukromí. Na druhé straně situace, kdy každý člen rodiny žije odděleně ve svém pokoji a rodina se schází formálně třeba jen jednou denně, vylučuje prakticky jak soužití, tak výchovu. Profesor Matějček o ústavní kolektivní výchově píše: *„Vychovatelé v dětských domovech nebo jiných zařízeních tzv. kolektivní výchovy tráví se svěřenými dětmi určitý vymezený „pracovní čas“, ale svůj domov mají někde jinde a někde jinde jsou také citově vázáni. Dětský domov je jejich pracovním místem a děti v něm jsou jim předmětem pracovní profesionální činnosti. Je to značný rozdíl v porovnání s rodinou, kde je mnohem otevřenější, přirozenější a upřímnější chování.“*⁴

V rodině se její členové poznávají daleko hlouběji a důkladněji, než kdekoliv jinde. Přinejmenším k tomu rodina poskytuje tu největší příležitost, protože její členové spolu žijí v úzkém kruhu a jsou v každodenní interakci. V tomto smyslu je také rodina vzdělávacím prostředím a její jednotliví členové jsou učitelé – ne profesionálními, ale životními. Vzdělávání v rodině pak pro dítě představuje první a nejdůležitější „školu života“, v níž se nevyučuje osvědčenými metodami podle předepsaných osnov a učebnic, nýbrž společnou činností, sdílením životních hodnot, osobním vzorem, nápodobou a jinými způsoby. Zkušenost ukazuje, že v intimitě rodinného soužití mají svou výchovnou hodnotu i nejrůznější drobné či větší rodinné sváry a konflikty. Rodiče před dětmi projevují silnější stránku své povahy i své slabosti. Děti si na chování a reakce rodičů utváří vlastní názor, případně si z jejich jednání berou následováním hodný nebo odstrašující příklad. Převážně z něho vzejde poučení pozitivní, neboť se ve většině případů domácí konflikty vyřeší tím nejvhodnějším způsobem. Psychologická šetření souhlasně ukazují, že tak jako výchovným vyzněním trestu je odpuštění, tak výchovné vyznění domácího konfliktu vede k usmíření⁵.

Dalším důležitým pojmem v oblasti rodinné výchovy je výraz „interakční model“ nebo interakce, což v doslovném překladu znamená vzájemné předávání podnětů mezi dvěma nebo více lidmi, výměnu akcí a reakcí, vzájemné působení jednoho na druhého.⁶

V oblasti rodinné výchovy to znamená předávání citových podnětů a vzájemného citového zaujetí. Souhlasně se ukazuje, že děti, které vyrůstaly v ústavní péči namísto rodinné, mají pak později v životě největší potíže právě v citové interakci s druhými lidmi. Nedovedou dávat a přijímat. Nejsou schopny náležitě odezvy, když jim někdo dává najevo svou přízeň.

⁴ Zdeněk Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Portál 1994

⁵ Zdeněk Matějček, Co děti nejvíc potřebují, Portál 1994

⁶ Satirová Virginia: Kniha o Rodině. Praha: nakladatelství Práh, 1994

Problémy netkví v profesionálních vychovatelích v dětských zařízeních, ale v tom, co některé děti zbavuje možnosti rodinné výchovy a přivádí je do ústavů. Tím jsou myšleny rodinné rozvraty, opuštění dítěte, zanedbání výchovy, nebo kruté chování a zacházení s dítětem.

2.3 Rodina jako systém

Porozumění rodině jako systému pomáhá těm, kdo chtějí rodině prospět zvenčí, tj. pracovníkům sítě poradenských služeb. Ale pomáhá především rodině samotné, aby si sama pomohla. Představa rodiny jakožto systému se zakládá na jednoduchém a dobře ověřeném poznatku: Prvky neboli elementy systému netvoří jednotliví lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných vztazích a vzájemné součinnosti. Systém je tedy víc než pouhý součet jeho prvků. Má svůj vývoj, svou životní dynamiku. Jestliže do nějakého systému vstupuje více členů, je pravděpodobné, že se budou vytvářet jakési podsystémy či dílčí systémy. V rodině jsou dány nejčastěji příslušností ke generacím, pohlavím, nebo i povahovými rysy.

Přirozený podsystém tvoří například oba rodiče. Ti mají své starosti a radosti, které je vzájemně spojují a které jsou dětem vzdálené. Oni také často vystupují v koalici či ve spojenectví vůči dětem. Jiným dílčím systémem mohou být děti. Podsystémem však mohou být v rodině i prarodiče, ale také třeba matka s dcerou a otec se synem, nebo matka ve spojenectví se svou matkou.

Důležitým poznáním je však fakt, že porucha v jednom prvku podsystému nebo v jedné části systému se nutně projeví ve funkci celku. Podstatnou vlastností dokonalých systémů je schopnost sebezáchovy či sebe-opravy. I rodinný systém, který je narušený a zatížený nebo ohrožený nějakou krizí, má tendenci obnovit svou normální funkci, čili opravit se, třeba i za cenu určitých obětí. Jde jen o to, aby tyto oběti neznamenal ztrátu některého člena nebo celého podsystému.⁷

2.4 Lidská identita a její vývoj

Dětská psychologie se snaží porozumět dítěti v jeho vztahu k okolnímu světu a naopak vztahu okolního světa k dítěti. Dalo by se říci, že základním cílem je tedy porozumění. Jedna ze základních cest k tomuto porozumění je otázka identity. Ta představuje v psychologii poměrně nový pojem. Je jakousi vnitřní odpovědí na otázku, kdo jsem. Ne tedy, co mám, co

⁷ Zdeněk Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Portál 1994

mi patří, ale co já sám pro sebe samotného a pro druhé lidi znamenám a jaké místo zaujímám v soustavě vztahů, které panují v mém společenském okruhu. Protikladem identity je anonymita. To znamená situaci, ve které nemáme žádné společenské já, kdy jsme součástí nějakého dění, ale ne samostatnou osobou. Identitu naopak nacházíme tam, kde se nacházíme v intimitě vztahů a nejčastěji vztahů rodinných. K vnějším znakům naší identity patří naše jméno, naše národnost případně náboženství. Významnou složkou naší identity je také náš tělesný zjev, ale i náš původ, naše životní historie, odkud pocházíme, kdo jsou naši rodiče, ke komu patříme. Klasickým obdobím pro utváření identity je takzvaný batolící věk, což je přibližně druhý až třetí rok života. Za normálních okolností v tomto věku dítě vrůstá do rodinných vztahů a uvědomuje si svou svébytnost. Už dávno není s matkou jedna osoba, prosazuje svou vůli, své potřeby, říká si zpravidla už svým jménem. Rozhodující je schopnost uvědomovat si a přijímat své postavení v konstelaci rodinných vztahů. Dítě poznává, jak je ostatními hodnoceno a co pro ně znamená. Od tří let výše se začínají v utváření identity čím dál víc uplatňovat druhé děti – tedy vrstevníci, se kterými je dítě v denním kontaktu. Podle toho, jaké dítě je a co si o sobě myslí, bude druhými přijímáno do hry a do společnosti a bude více nebo méně oblíbené. Jeho já a jeho sebevědomí bude posilováno nebo oslabováno. Ukazuje se, že mimořádně důležitým vývojovým obdobím z hlediska identity je věk mezi osmým a dvanáctým rokem. V tomto období se diferencuje životní role podle pohlaví. Chlapci přijímají identitu mužskou a dívky ženskou.

„Novými studii se ukázalo, že právě toto období, které S. Freud pokládal za dobu „latence“, kdy se něco připravuje, ale nic se neděje, má velký význam pro vývoj konečných fází dvou důležitých funkcí, z nichž jedna je vědomí své vlastní identity podle pohlaví a druhá je rodičovské chování vůči malému dítěti. Bylo prokázáno, že děvčata od osmi let a chlapci od devíti se chovají vůči malým dětem, a to především novorozencům a kojencům, dospělým způsobem“.⁸

Puberta potom posouvá vývoj identity na vyšší úroveň, na úroveň individuality. Individuální já se často utváří v křečích, v odmítnutí toho, co na něj doposud působilo – avšak to, co bylo do něho vloženo předchozí výchovou, odložit nebo ztratit nemůže. V době adolescence se naše já rozšiřuje o další dimenze. Do popředí se dostává otázka erotické a sexuální přitažlivosti. Už nestačí jen osvědčené pouto přátelství. Aby bylo já v další vývojové etapě nosnou základnou pro rodičovskou identitu, je třeba sexuální intimity. Rodičovská identita je tedy jedním ze základních rozměrů osobnosti člověka. To, jak se v rodičích a

⁸ Zdeněk Matějček, O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Portál 1994

vychovatelích utváří, má dalekosáhle určující vliv na sociální vývoj dítěte. Porozumět rodičovské identitě umožňuje pak porozumět v mnohém i vývoji dítěte.

3. Základní princip Pesso Boyden psychoterapie

V této části práce bych rád představil základní principy a cíle Pesso Boyden terapie. Nabízí se otázka, jak souvisí tato terapie s mladými lidmi z ústavní péče, potažmo z nefunkčních rodin. Pesso terapie vychází ze skutečnosti, že člověk při svém vývoji potřebuje pět základních potřeb: místo, ochranu, sycení (péči), podporu a hranice. Všechny tyto potřeby jsou v raném dětství získávány z prostředí rodiny, ve které člověk žije. Pokud prostředí nereaguje na výzvu dítěte a nenabídne mu patřičný protitvar pro jeho potřebu, dochází k deficitu, který se projevuje v dalších fázích života. V dysfunkčních rodinách a ústavní péči mnohdy k tvorbě těchto deficitů dochází. Jedinci, kteří nejsou zcela spokojeni s prostředím, do něhož se narodí a jejichž očekávání nejsou uspokojována, často později trpí psychickými problémy. Běžný život jim činí obtíže. Převládají u nich pocity frustrace, úzkosti, osamělosti či ohrožení. Pesso Boyden psychoterapie (Pesso Boyden System Psychomotor Therapy) vznikla počátkem šedesátých let ve Spojených státech. Jejimi zakladateli jsou Albert Pesseo a Dianou Boyden-Pesso. Při jejich společné práci s profesionálními tanečnicí se ukázalo, že neschopnost předvést některé výrazové pohyby měla často vztah k potlačeným emocím. Na základě této skutečnosti vznikla terapeutická cvičení. Jejich účelem bylo zvědomění těchto emocí a následné možnosti s nimi zacházet.

3.1 Pět základních potřeb člověka při jeho vývoji podle Pesso terapie

V PBSP se rozeznává 5 základních potřeb či "očekávání" :

1) Každý člověk očekává, že ve světě najde **své místo** – potřeba začíná již v mateřském lůně, pokračuje po narození v náruči rodičů, dětské postýlce, ve svém pokoji, v rodině, mezi blízkými. Tato potřeba je úzce spjata se schopností cítit se v dospělém životě v určitém prostředí jako doma, tedy s pocitem, že je dotyčný je zde na správném místě.

2) Další očekávanou potřebou je **ochrana** člověka před škodlivými vlivy ochrání mateřská děloha, po narození rodičovská náruč a záštita. Získává-li člověk včas zkušenost, že je chráněn, pro jeho další život to znamená pocit bezpečí a schopnost žít aktivně bez přehnaného pocitu ohrožení.

3) Člověk očekává také **péči a výživu**. Není tím myšleno pouze jídlo v doslovné podobě, ale i dostatek podnětů, kontaktů, vztahů. V pozdějším věku se k této potřebě řadí i informace, vzdělání, zájmy. Jedinec, který je v tomto smyslu uspokojen, má pocit plnosti, nasycení a netrpí přehnanými pocity prázdnoty.

4) Jako čtvrtá potřeba se uvádí **podpora**. Význam podpory se může definovat jako možnost se o někoho nebo něco opřít, ale také pocit, že na věci není dotyčný sám. Znamená to rovněž být povzbuzován. Lidé, kteří jsou od dětství hojně podporováni, si podporu dokážou v dospělém životě úspěšně zajistit, mají energii, elán a necítí se slabí, bezmocně vydaní na pospas okolnostem.

5) Poslední pátou potřebou jsou **hranice**, limity. Být limitován znamená být definován, tedy vědět, kdo jsem a kdo nejsem, odkud kam sahá můj vliv a kde začíná vliv druhých. Dobrý zážitek limitu by měli v první řadě poskytnout rodiče, kteří jako první určité hranice nastolují.

Když se tato péče a pozornost podaří naplňovat v ranném věku dítěte, mohou dospělí nakonec uspokojovat své vlastní potřeby, cítit se někde doma, pečovat o sebe, nacházet podporu, ochraňovat a limitovat se ve svém vlastním zájmu a v zájmu společenství. Převládají-li u člověka pocity frustrace, zoufalství a odcizení, je to zjevně z důvodu, že mu něco chybí a jeho růst tím stagnuje. Úkolem terapeuta je podpořit klientovo hledání patřičnou uspokojující interakcí, a tím uvést blokovanou energii do akce. Podstata Pesso Boyden psychoterapeutického přístupu je založená na těle, poskytuje klientovi příležitost objevit nevyřešené emoční konflikty z jeho minulosti a zabývat se jimi nejen v diskusi, ale také v rámci tělového prožitku. Pesso Boyden psychoterapie vychází z přesvědčení, že lidské tělo nepředstavuje pouze prostředek pro expresi, ale je to i nástroj k ovládnutí a někdy potlačení emocí a potřeb. To, že je přítomen vnitřní konflikt, se dá rozpoznat v tělesných pocitech, v nakládání s hlasem, ve výrazu tváře, v postoji, v pohybu a v neočekávaném chování. Tělo má také schopnost svým vlastním způsobem symbolizovat a ukládat informace. Zkoumání a experimentování s individuálními významy tělesných výrazů, pomocí nových akcí a interakcí, se považuje za pravou přednost této terapie. Prostřednictvím tělesných prožitků vytvořených experimentálními interakcemi klient objevuje vztah mezi verbálním a neverbálním jazykem, mezi současností a vývojovou historií. Pesso Boyden psychoterapie funguje jako individuální terapie, která je však vedena v prostředí skupiny. Skupina poskytne každému klientovi,

individuální čas na práci dle jeho potřeby. Na jeho žádost ostatní členové skupiny představují důležité postavy ze současnosti či minulosti a jsou mu zcela k dispozici. Podstatou procesu je, že klient má příležitost znovu prožít původní konfliktní situaci a poté ji modifikovat tak, že během interakce získává alternativní zážitek.

Mladí lidé, kteří vyrůstali v dysfunkčních rodinách a následně v ústavní péči, mívají často problém pojmenovat svoje potíže a nepříjemné pocity. Velmi častým jevem jsou u nich tendence k somatizaci a disociaci a verbální terapie jim v tomto případě nenabízí adekvátní řešení jejich problémů. Pessoa Boyden psychoterapie se v takové situaci ukazuje jako vhodná alternativa, což dokazují i zkušenosti z praxe.

4. Trvalé následky špatné péče v dětství

Následky špatné péče v dětství jsou zákonité. Dítě se nevyvíjí přirozeným způsobem a v době adolescence se potíže začínají výrazněji projevovat. Nejprve jako poruchy chování, v dospělém věku často přetrvávají v podobě poruch osobnosti a neuróz, nebo závažnějších psychických onemocnění. Mezi časté následky patří i sklony k asociálnímu jednání či kriminalitě a závislostem. V posledních letech byla definována nová diagnóza, která postihuje komplexní následky nedostatečné péče o dítě, zvláště pak zanedbávání, týrání a zneužívání dlouhodobější povahy. Kritéria diagnózy jsou ve vysoké míře naplněna u klientů, kteří vyrostli mimo rodinu v ústavní péči a prožili různé podoby špatné péče. Následky komplexního traumatu jsou zákonité a závažné. Projevují se v celé řadě poruch a obtíží psychosociálního charakteru. U dětí, které vyrůstaly bez láskyplné péče rodičů, dochází k poruchám vztahování. Nemají schopnost dobře navazovat vztahy s druhými lidmi, a to na všech úrovních. Jedním z dalších následků z hlediska problematického osamostatnění a zařazení na trh práce je celková dezorientace v životní situaci a nárocích společnosti. U mladých lidí se často projevuje velmi nízká motivace pro vlastní rozvoj, absence cílevědomosti a volních vlastností. Častým jevem je také nízký práh frustrační tolerance způsobený posttraumatickým stavem, nízkou sebedůvěrou a emocionální labilitou.

4.1. Některé typické symptomy dětí vyrůstajících v ústavní péči

Mladí lidé, kteří prošli ústavní péčí nebo častými kontakty s různými pracovníky, vychovateli, psychology, terapeuty, rozvíjí náhradní kompenzační strategie, jak naplnit své především psychické potřeby. Tyto strategie se postupně upevňují v podobě specifických

sociálních dovedností. Jedná se především o manipulativní chování, lhaní, aktivní i pasivní agresi, odmítání zájmu a péče. Specifické sociální dovednosti nabyté v ústavech nebo nefunkčních rodinách klienti bezděky používají i v dalším životě. Přestože tyto dovednosti dobře fungovaly v nepřírodném prostředí, v běžném prostředí lidských vztahů osobních i profesionálních působí destruktivně. Mezi tyto způsoby chování často patří například lhaní a výmluvy, které pomáhaly dítěti, když se chtělo v ústavu vyhnout povinností. V běžném životě však vytvoří nedůvěru a odmítání. Dalším manipulativním způsobem chování je například vzbuzování soucitu stěžováním si a sebelítostí, které vzbudí zájem u vychovatele, ale odradí partnera z řad vrstevníků. Socializace u klientů probíhala abnormálním způsobem. Chybějící pozitivní funkční vzory v blízkých dospělých lidech, život ve velké skupině nešťastných vrstevníků v ústavu nebo nefunkční rodině a jiné faktory nedovolí, aby se dítě naučilo to, co potřebuje pro život v běžném životě. Klienti nemají potřebné vědomosti o svém společenském statutu, svých právech a povinnostech.

5. Sociálně – právní ochrana dětí

Je zřejmé, že ve společnosti budou stále existovat rodiče, kteří dočasně nebo trvale nebudou schopni a ochotni se o své děti postarat a vychovávat je. Příčin, proč tomu tak je, je mnoho. Mohou to být rodiče, kteří nezvládnou svoji rodičovskou roli pro chronickou fyzickou nebo duševní nemoc či vysoký stupeň invalidity. Další možností je, že se jedná o rodiče, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody. Častým důvodem jsou i mladé nezralé páry s nedostatkem životních zkušeností a se sociálně patologickými rysy v povaze. Mnohdy jsou to rodiče, kteří sami vyrůstali v disharmonickém prostředí či v ústavních zařízeních. To je všechno základ pro situace, kdy rodiče dítěti nevěnují patřičný zájem, nechávají ho bez dozoru, vzdají se ho (dají souhlas s osvojením) apod. Tato situace však může přerůst v případy, kdy v rodině dochází k přímému ohrožení zdraví nebo vývoje dítěte. V České republice existuje odvětví veřejného práva, které se nazývá sociálně-právní ochrana dětí. Toto odvětví se zabývá ochranou práv a svobod dětí a případnou pomocí a řešením situací, kdy jsou jejich výchova a vývoj ohroženy.

Základními předpisy, které zavazují stát a jím určené orgány a instituce k poskytování sociálně-právní ochrany dětí jsou: Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a významná mezinárodní smlouva Úmluva o právech dítěte.

Klíčovým právním předpisem upravujícím problematiku sociálně -právní problematiku je pak zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon o SPO), který tuto ochranu vymezuje jako:

- a) ochranu práva dítěte na přirozený vývoj a řádnou výchovu,
- b) ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

5.1 Orgány zajišťující poskytování sociálně-právní ochrany dětí

Obecnými orgány, které jsou určeny k ochraně dětí, jsou soudy. K poskytování sociálně-právní ochrany jsou dále určeny specializované orgány, které určuje zákon o SPO a zároveň vymezuje i jejich působnost. Jsou to:

- a) obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- b) obecní úřady
- c) krajské úřady
- d) Ministerstvo práce a sociálních věcí
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují také obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní moci pověřeny.⁹ Zákon ukládá nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Je tomu tak proto, že mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a včas činit potřebná opatření se znalostí problému a místních podmínek. V rámci obce s rozšířenou působností je tamním starostou zřizována komise pro sociálně-právní ochranu dětí. Funguje jako zvláštní orgán obce a jejím úkolem je například koordinace výkonu sociálně-právní ochrany na území správního obvodu obce, navrhopvat a posuzovat sociálně preventivní programy na ochranu dětí či posuzovat jednotlivé případy provádění sociálně-právní ochrany dětí. Zákon o SPO dává možnost podílet se na činnosti sociálně-právní ochrany dětí i nestátním subjektům (nadacím, občanským sdružením, církvím atd.). Tyto subjekty mohou takto činit na základě pověření vydaného krajským úřadem nebo magistrátem hl.města Prahy. Plní určité úkoly, které jsou přímo vymezené v zákoně o SPO.

⁹ § 4 zákona č.359/199 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

5.2. Ochrana práv dětí podle zákona o rodině

Sociálně-právní ochrana dětí nastupuje zejména tam, kde z nějakého důvodu selhává rodičovská zodpovědnost. Rodičovskou zodpovědnost a souhrn práv a povinností rodičů upravuje ve svém znění zákon č.94/1963 Sb.,o rodině. Mezi základní povinnosti rodičů patří péče o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Dále povinnost při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění.

Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům. *„Pokud rodiči brání ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud výkon rodičovské zodpovědnosti pozastavit. V případě, že rodič nevykonává povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí. Zároveň však konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví. Pozastavení, omezení nebo zbavení rodiče rodičovské zodpovědnosti nemá za důsledek zánik vyživovací povinnosti rodiče vůči dítěti.“¹⁰*

5.3. Opatření sociálně-právní ochrany dětí

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí patří:

5.3.1 Preventivní a poradenská činnost

Jejím úkolem je:

- vyhledávání ohrožených dětí
- působení na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti
- jednání s rodiči za účelem odstranění nedostatků ve výchově dítěte
- pomoc rodičům při řešení výchovných problémů nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě

5.3.2 Výchovná a poradenská činnost

Mezi cíle této činnosti se řadí například

- zajišťování poradenství ohledně nároků dětí a rodin s dětmi na hmotné zabezpečení z různých systémů pomoci, zejména z důchodového a nemocenského pojištění, státní

¹⁰ Lucie Krausová, Věra Novotná . Sociálně-právní ochrana dětí , ASPI 2006

sociální podpory sociální péče a pomoci v hmotné nouzi

- poradenská pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče
- pomoc při poskytování sociální prevence ve formě:
 - rané péče
 - sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi
 - nízkoprahových zařízení pro děti a mládež

5.3.3 Služby sociální prevence

Služby sociální prevence nejsou součástí institutu sociálně-právní ochrany dětí, ale jejich cíl je shodný. Mají snahu zabránit sociálnímu vyloučení dětí, které se dostávají do sociálně znevýhodněného prostředí. V souvislosti s těmito opatřeními je nutné vysvětlit několik základních pojmů. **Raná péče** je terénní, popřípadě ambulantní služba poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivé sociální situace. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.¹¹

Pod pojmem **Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi** rozumíme terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje. Služba obsahuje několik základních činností, jako například: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.¹²

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.¹³

¹¹ § 54 zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách

¹² § 65 zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách

¹³ § 65 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách

5.3.4 Výchovná opatření

Vyžaduje-li to situace, dává zákon o SPO a zákon o rodině možnost obecnímu úřadu, ale také soudu uložit napomenutí, dohled a omezení. V případě spáchání trestného činu mladistvým, soud neukládá tresty, ale výchovná, ochranná a trestní opatření. Účelem výchovných opatření je usměrňování způsobu života mladistvého a prevence další trestné činnosti. Výchovnými opatřeními jsou například probační program a dohled probačního úředníka. V některých případech se využívá napomenutí s výstrahou nebo výchovné povinnosti a výchovná omezení.

5.3.5. Ochranná opatření

Význam a účel ochranných opatření spočívá v kladném ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého a zároveň v ochraně společnosti před dalším pácháním provinění mladistvého. Ochranná opatření mohou mít formu ochranného léčení, ochranné výchovy a zabránění věci. Zabránění věci a ochranná výchova se ukládají podle trestního zákona.

5.3.6 Trestní opatření

Tyto opatření mají mít výchovný apel a napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro vývoj mladistvého. Patří mezi ně: obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, zákaz činnosti, propadnutí věci, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně.

5.4. Pomoc dětem v naléhavých případech, předběžné opatření

Předběžná opatření

Jedná se o opatření, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou jeho život či příznivý vývoj vážně ohroženy. V tom případě podává obecní úřad obce s rozšířenou působností návrh okresnímu soudu na nařízení předběžného opatření, v němž označí, které fyzické nebo právnické osobě má být dítě svěřeno do péče. O tomto návrhu musí soud rozhodnout bezodkladně, nejpozději do 24 hodin.

5.5 Náhradní výchova

V případech, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je zapotřebí hledat optimální formu náhradní výchovy. Podle právního řádu České republiky patří mezi formy náhradní výchovy, upravené zákonem o rodině: svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče, poručnictví, osvojení a ústavní výchova.

5.5.1 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby

Soud na základě informací orgánu sociálně právní ochrany dětí svěřuje dítě do péče jiné fyzické osoby než jsou rodiče. To však v případě, že tato osoba poskytuje záruku řádné výchovy dítěte a se svěřením souhlasí. Soud vymezuje zároveň rozsah práv a povinností k dítěti. Orgány sociálně-právní ochrany dětí provádějí pravidelný dohled nad svěřeným dítětem i ustanovenou osobou. Svěření dítěte do výchovy se využívá zejména pro řešení situací, které mají krátkodobý charakter (nemoc, uvěznění, nezletilost rodičů apod.).

5.5.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů; jedinou hmotně právní podmínkou je zájem dítěte. Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech, k výkonu mimořádných záležitostí (např. vyřízení cestovního dokladu) žádá souhlas zákonného zástupce dítěte. Svazek vzniká na základě soudního rozhodnutí a končí zletilostí dítěte. Pěstounská péče je určena především dětem, které ze zdravotních nebo sociálních důvodů nemohou být osvojeny. Často jde o děti starší a skupiny sourozenců.

V praxi se uplatňují dva typy pěstounské péče - individuální a skupinová. Individuální probíhá v běžném rodinném prostředí, skupinová v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v SOS dětských vesničkách.

5.5.3 Osvojení (adopce)

Osvojení (adopce) je státem garantovaná a zákonem ošetřená forma náhradní rodinné péče, při které přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě a mají k němu stejná práva a povinnosti, jako by byli rodiče. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Děti získávají příjmení nových rodičů, vztah mezi

dítětem a příbuznými osvojitelů je příbuzenský. Osvojit lze pouze nezletilé dítě, nelze osvojit dítě počaté, dosud však nenarozené. Podmínkou osvojení je právně volné dítě, to znamená buď existenci souhlasu biologických rodičů nebo zákonného zástupce dítěte s osvojením, nebo dvouměsíční žádny zájem rodičů od narození dítěte či šestiměsíční opravdový nezájem rodičů). Osvojit dítě může manželská dvojice, manžel(ka) rodiče dítěte nebo jedinec. Osvojení jedincem je podle zákona možné v případě, že je předpoklad, že toto osvojení bude plnit svoje společenské poslání. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl.

5.5.4 Poručnictví

Soud ustanovuje poručníka nejčastěji z řad osob blízkých rodině dítěte. Činí tak případech, pokud rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo jim byl výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven. Činí tak i v případě, nemají-li způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručník se stává přímo odpovědný příslušnému soudu a podléhá jeho doзору. Na jeho vztahy s dítětem se kromě vyživovací povinnosti přiměřeným způsobem vztahuje i úprava práv a povinností mezi rodiči a dětmi. V případě, že nemůže být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud za poručníka orgán sociálně-právní ochrany dětí. Poručník alternuje rodiče dítěte ve výchově, zastupuje a spravuje jeho majetek místo rodičů. Narozdíl od pěstounů nepřísluší poručníkům žádná finanční odměna od státu.

5.5.5 Ústavní výchova

Ústavní výchova je brána jako poslední forma náhradní výchovy. Orgán sociálně-právní ochrany podává návrh k nařízení ústavní výchovy v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiné formy výchovných opatření nebyly účinné.

6. Systém zařízení pro výkon ústavní výchovy

Zařízení, která jsou určena pro výkon ústavní výchovy spadají do resortu zdravotnictví, školství, mládeže a tělovýchovy a práce a sociálních věcí. Ústavní výchova dětí od narození až do věku tří let se vykonává ve zdravotnických zařízeních. Pro děti do jednoho roku jsou určeny **kojenecké ústavy**. Dalším střediskem následné péče je **diagnostický ústav**, ten přijímá děti do péče zhruba na 8 týdnů. Na základě výsledků komplexního vyšetření zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení jsou následně děti diagnostickým ústavem umístovány do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo

výchovných ústavů. Výjimku tvoří pouze děti přijaté do diagnostického ústavu na základě umístění v důsledku jejich poruch chování. Těmto dětem poskytuje diagnostický ústav preventivně výchovnou péči. **Dětský domov** pečuje o děti ve věku 3 -18 let. Jeho úkolem je umožňovat dětem rozvoj po stránce výchovné, vzdělávací a sociální. Zajišťuje péči pro děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Dětský domov může poskytovat péči i nezletilým matkám a jejich dětem. Druhým typem dětského domova je **dětský domov se školou**. Mohou do něj být umísťovány děti od šesti let a setrvat v něm až do ukončení povinné školní docházky. Dětský domov se školou poskytuje péči dětem s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, které mají závažné poruchy chování nebo nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou. Slouží také dětem, které z důvodu trvalé nebo přechodné duševní poruchy potřebují trvalou výchovně léčebnou péči. Stejně jako u dětského domova se zde poskytuje péče i nezletilým matkám a jejich dětem. Další institucí v rámci ústavní péče a výchovy je **výchovný ústav**, ten pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou. Do výchovného ústavu může být umístěno také dítě starší 12 let, které má uloženu ochrannou výchovu a z důvodu závažných poruch chování nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Ústavní výchova může být poskytována také v **zařízeních sociálních služeb pro děti různě zdravotně handicapované**. Tato zařízení poskytují péči dětem ve věku od tří let věku až do ukončení povinné školní docházky, popřípadě až do ukončení přípravy na povolání. Nejdelší možná doba poskytování těchto služeb je do 26 let věku uživatele. Péče se poskytuje například dětem tělesně postiženým, dětem tělesně postiženým s přidruženým mentálním postižením, mentálně postižené mládeži nebo tělesně postižené mládeži s více vadami.

6.1 Procedurální postupy umístění dítěte do náhradní výchovné péče v ČR

6.1.1 Náhradní péče od narození

V případě, že rodiče dítě opustí v prvních dnech či měsících života, je umístěno na základě rozhodnutí soudu v kojeneckém ústavu. Děti jsou do kojeneckého ústavu umísťovány na základě usnesení soudu o předběžném opatření. Návrh na vydání předběžného opatření podává orgán sociálně-právní ochrany dětí (při obecním úřadu obce s rozšířenou působností),

a to vždy v případech, kdy se dítě ocitne bez potřebné péče a jeho život nebo příznivý vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny. Předběžné opatření trvá ze zákona po dobu jednoho měsíce a může být soudem opakovaně prodlužováno až na dobu maximálně šesti měsíců, během této doby by také mělo být zahájeno řízení ve věci samé¹⁴ (tedy řízení o nařízení ústavní výchovy, resp. řízení o svěření dítěte do péče jiné osoby apod.). V případě, že rodiče souhlasí s osvojením dítěte, kojenecký ústav spolupracuje společně s orgánem sociálně-právní ochrany dětí na jeho umístění do náhradní rodiny. Souhlas rodičů dítěte s jeho osvojením není třeba, pokud soustavně po dobu nejméně šesti měsíců neprojevovali opravdový zájem o dítě, tedy že ho pravidelně nenavštěvovali, neplnili vyživovací povinnost k dítěti, neprojevovali snahu si upravit své rodinné a sociální poměry tak, aby mohli osobně pečovat o dítě. Souhlas rodičů s osvojením dítěte také není třeba, pokud rodiče po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili žádný zájem o dítě, ačkoli jim v tom nebránila žádná překážka.¹⁵ Pokud se nepodaří nalézt pro dítě vhodnou (mimoústavní) náhradní rodinnou péči, do které by bylo svěreno, je posléze z kojeneckého ústavu přemístěno (v zásadě ve 3 letech) do dětského domova či do ústavu sociální péče, a to na základě rozhodnutí ředitele ústavu.

6.1.2 Děti z dysfunkčních rodin

Pokud dítě vyrůstá v rodině, kde nejsou naplňovány jeho základní potřeby a prostředí jeví známky dysfunkční rodiny, bývá zpravidla na základě oznámení vedeno v evidenci orgánů sociálně právní ochrany dětí. Oznámení podává většinou přímé okolí rodiny, které si všimlo nedostatků a nesrovnalostí v péči o dítě. Může ho však podat kdokoliv. Orgán sociálně-právní ochrany dětí působící v rámci obecního úřadu obce s rozšířenou působností se snaží navázat s rodinnou kontakt a spolupracovat na zlepšení rodinného prostředí dítěte. V případě, že se situace nemění, může orgán sociálně-právní ochrany dětí podat návrh k soudu na nařízení dohledu nad rodinou či návrh na nařízení ústavní výchovy. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany sledují vývoj dítěte i mimo vlastní rodinu, jsou povinni ho navštěvovat, hájit jeho zájmy a oznámit porušení zákona o sociálně-právní ochraně dětí zřizovateli ústavního zařízení. Nemohou se však podílet na rozhodování o umístění dítěte v síti zařízení či o jeho přemístění.

¹⁴ § 76 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

¹⁵ § 68 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

6.1.3 Děti s dlouhotrvajícími výchovnými problémy

Děti, které mají výchovné problémy například s drobnou trestnou činností, se do systému náhradní péče dostávají v pozdějším věku. Jedná se zejména o děti ve starším školním věku a v dospívání. O spolupráci s touto mládeží a jejich rodinami se starají také pracovníci sociálně-právní ochrany (kurátoři pro mládež) na obecních úřadech v obcích s rozšířenou působností. V případě, že rodiny těchto dětí odmítají dále garantovat jejich výchovu, jsou tito jedinci na základě soudního nařízení umístěni do diagnostického ústavu. Zde se dále rozhoduje, kam budou po diagnostickém pobytu přemístěni. Zpravidla jsou po uplynutí určité doby přemístěni do některého z výchovných ústavů.

7. Praktická část – úvod

V praktické části své práce bych se chtěl konkrétně zaměřit na moment, kdy mladí lidé vyrůstající v ústavní péči vstupují do běžného života. Po dosažení plnoletosti opouštějí dětské domovy a výchovné ústavy a přebírají za sebe plnou zodpovědnost, což často dobře neumějí. Nechápu fakt, že pro uspokojení potřeb je nutná určitá vlastní investice. Mnozí z nich mají velmi nízký práh frustrační tolerance, nereálný pohled na své schopnosti a dovednosti a nechápou souvislosti věcí v běžném životě. Často se uchylují do větších měst s vidinou získání lukrativní práce a potřebných finančních prostředků pro svůj vysněný život. Zde narážejí na neznalost prostředí a problém velmi slabých sociálních dovedností. V mnoha případech končí na ulici, kde sklouzávají ke kriminalitě nebo prostituci.

8. Domy na půl cesty a jejich služby

Jednou z forem pomoci těmto mladým lidem jsou domy na půl cesty. Tato zařízení poskytují pobytové služby zpravidla osobám do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě jedincům z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a osobám, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Služba obsahuje tyto základní činnosti: poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.¹⁶

Za účelem získání informací konkrétnějších formách pomoci a práce s těmito mladými lidmi, je v praktické části práce představen program sociální služby DOM JOB občanského sdružení DOM (dům otevřených možností), který se výše zmiňované cílové skupině snaží nabídnout pomocnou ruku při vstupu do zaměstnání i do běžného života. Poskytuje komunitní bydlení v domu na půli cesty a zároveň pracovní program DOM JOB, který provozuje tréninkovou košíkářskou dílnu a obchod. V praktické části práce jsou dále detailně popsány terapeutické metody a přístupy ke klientovi, jakými jsou například motivační rozhovory. Důraz je kladen především na sociálně psychologický pohled na klienta a pochopení důvodů jeho jednání.

9. Občanské sdružení DOM, jeho poslání a poskytované služby

Občanské sdružení DOM bylo založeno v roce 1997. Jeho posláním je všestranná podpora dětí a mladých lidí vyrůstajících bez dobrého rodinného a sociálního zázemí. Obsahem činnosti občanského sdružení DOM je vytváření různorodých forem práce s mladými lidmi v psychosociální nouzi, především s mladými lidmi vytrženými z běžných sociálních vazeb: mladými bezdomovci, ohroženými a rizikovými skupinami mládeže, bezprizorními. Do cílové skupiny DOMU patří také mladí lidé se zdravotním postižením, kteří žijí bez rodin nebo jiného sociálního zázemí, především pak mladí lidé s postižením, kteří opustili některý typ ústavní péče. Hlavní formou působení je realizace různých forem chráněného bydlení a organizace chráněné práce.

10. Pracovní resocializační program DOM JOB

Posláním programu DOM JOB je dobře připravit nezaměstnané mladé lidi pro úspěšný vstup na trh práce. Je realizován formou tréninkové řemeslné dílny spojené s obchodem, která je zaměřena na výrobu a prodej proutěného zboží. Klienti se zde učí základním pracovním dovednostem a návykům. Program simuluje běžné pracovní prostředí a jeho uživatelé musí dodržovat předem stanovené podmínky a pracovní řád. Jedním ze základních cílů programu je navázat kontakt s mladými lidmi ohroženými dlouhodobou nezaměstnaností a poskytnout jim

¹⁶ § 58 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

kvalifikované informace o možnostech pomoci a podpory při integraci na trh práce. Dalším úkolem je diagnostikovat klientovy kompetence v roli samostatného dospělého občana a pracovníka. Snahou programu je také porozumět důvodům klientova selhání a účinně ho motivovat na cestě ke změně, budovat, rozvíjet a upevňovat soubor vlastností a dovedností potřebných k samostatnému životu a zapojení do zaměstnání, podporovat a zprostředkovat vstup klienta do dalšího vzdělávání a zaměstnání. Spolupráce s programem může probíhat formou ambulantního poradenství, tréninkových a pracovních rehabilitačních aktivit, přechodného zaměstnání (získání oficiální pracovní smlouvy na dobu určitou nebo formou skupinových aktivit zaměřených na rozvoj osobního potenciálu a sociálních dovedností).

Program DOM Job pracuje s mladými lidmi, kteří nemají produktivní zkušenosti se zaměstnáním a jsou ohroženi sociálním vyloučením. Uživatelé služby jsou nezaměstnaní a nedaří se jim z různých důvodů, které vyplývají z jejich zdravotního, psychického nebo sociálního znevýhodnění, uspět na trhu práce. Dílčí podskupiny jsou například:

- mladí lidé s psychosociálními obtížemi (poruchy chování, nerovnoměrný vývoj, asociální tendence, kriminalita)
- mladí lidé bez rodinného zázemí (ukončující ústavní výchovu, opouštějící dysfunkční rodiny)
- nezaměstnaní mladí lidé bez kvalifikace a motivace ke každodenní práci
- mladí lidé z řad národnostních menšin
- mladí lidé se zdravotním znevýhodněním
- mladí lidé vykonávající alternativní trest

10.1 Sociálně psychologický pohled na uživatele služeb programu DOM JOB

Cílová skupina programu DOM JOB je velmi náročná. Efektivní práce s obtížemi a deficitem, které jsou pro klienty programu příznačné, vyžaduje specifickou kvalifikaci dovedností i osobní vlastností. Interakce klientů a pracovníků programu přináší některé typické potíže při přijímání klienta, navazování kontaktu, vztahu a spolupráce v rámci programu. V tomto ohledu je velmi důležitá práce s předsudky, které navazují na naše předchozí zkušenosti a celkově sdílené názory společnosti. Mohou být pozitivní i negativní, jejich uvědomování a objektivizace však pomáhá realizovat proces akceptace klienta. Jednání uživatelů služby DOM JOB a jejich motivaci je obtížné porozumět nebo je akceptovat. Nastavení hranic je proto v případě porušování pravidel programu i v běžné vzájemné

interakci pracovníků a klientů klíčové. Pracovník respektuje hranice nastavené organizací, v souladu s nimi stanovuje svoje osobní hranice. Pro mladé lidi z ústavní péče nebo z dysfunkčních rodin je typické, že často nemají kvalifikaci odpovídající svým schopnostem. Pokud jsou vyučení, často neovládají reálně svoje řemeslo a většinou se v něm nechtějí uplatnit. Běžné je vysoké zastoupení nízké kvalifikace, kdy uživatelé nedokončili výuční obor a mají jen základní nebo zvláštní školu. Do služby se zapojují i klienti, kteří mají různé druhy znevýhodnění - fyzická, mentální, duševní. V rámci DOM JOB programu se realisticky diagnostikují a rozvíjí klientovy vlohky a schopnosti, aby se míra jeho samostatnosti zvyšovala. Častou příčinou obtíží při osamostatnění a vstupu na trh práce je nefunkční rodina. Mladí lidé z cílové skupiny programu vyrostli ve velké míře bez dobrého rodinného zázemí. Velká část z nich žila dlouho v dětských domovech nebo jiných institucích. Mnozí pocházejí ze sociálně slabých nezaměstnaných rodin a během svého života neměli možnost poznat pozitivní vzory v oblasti vzdělání, osobního rozvoje a zaměstnání. Dalším důležitým faktorem je obtížná situace, ve které se nacházejí. Radikálně mění prostředí, ukončují ústavní péči, odcházejí z nefunkčních rodin, prožili část života na ulici. Adaptace na novou etapu života a na nové prostředí vyvolává stres, vyšší míru úzkosti a posilování obranných mechanismů.

10.2 Bližší popis jednotlivých forem poskytovaných služeb

10.2.1 Tréninkové pracovní rehabilitační aktivity – tzv. trénink

Posláním tohoto programu je poskytnutí okamžitého nízkoprahového pracovního zařazení bez administrativních a organizačních bariér. Cílem je zachytit nezaměstnaného mladého člověka v obtížné životní situaci, stabilizovat klientův denní režim (práce-volný čas), poskytnout klientovi praktickou zkušenost s každodenní pracovní činností. Program se snaží umožnit mu žít podle pravidel (docházka, dochvilnost, odpovědnost) a dále mu zprostředkovat pobytovou péči v domě na půli cesty os. DOM nebo v jiných zařízeních (Armáda spásy, Naděje apod.) Dalším z jeho cílů je zvýšit jeho informovanost v oblasti právního práva a případně mu pomoci najít uplatnění na trhu práce. Délka programu je jeden měsíc. Klient uzavírá se službou neformální tréninkovou dohodu a za svoje pracovní aktivity není nijak honorován.

10.2.2 Program přechodného zaměstnávání

Jedná se o návazný program výše uvedeného „tréninku“. Indikovaní uživatelé služby získávají pracovní smlouvu na dobu určitou od 2 do 6 měsíců, která se může s ohledem na

klientovy potřeby a průběh spolupráce prodloužit. Program poskytuje klientovi zážitek z úspěchu v dlouhodobějším pravidelném zaměstnání. Umožňuje mu poznat vlastní schopnosti a pracovat na posilování odpovědnosti. Služba umožní dlouhodobější rozvoj pracovních a sociálních návyků a dovedností. Klient si během ní může vyzkoušet dopady vlastního selhávání a naučit se jim předcházet. Během programu probíhá prostřednictvím pravidelných individuálních konzultací cílená terapie sociálních handicapů v zaměstnání.

Pracovní doba činí 20 hodin týdně, pracuje se 5 hodin denně, čtyři dny v týdnu.

Mezi základní principy a zásady programu patří dobrovolnost, což je klíčový princip, který prolíná všechny metody a přístupy. Každý klient je v DOM JOBU na základě vlastního dobrovolného rozhodnutí. Všechna rozhodnutí v průběhu spolupráce činí uživatel. Se vstupem do programu se však klient zavazuje akceptovat hranice, podmínky i povinnosti, které program nastavuje. Nové situace a zážitky jsou využívány pro klientovo učení a rozvoj. Cílem spolupráce není striktní dodržování nastaveného schématu, ale permanentní a přirozená interakce s událostmi, které přináší každodenní běžný život. Nedodržování pravidel může mít různé příčiny, jejich objevením a pojmenováním se otvírá prostor pro cílenou individuální práci a trénink sociálních dovedností jednotlivých klientů. Každý uživatel je do programu přijat s akceptací jeho zvláštností a se znalostí specifik cílové skupiny. Program má model otevřené skupiny, do které uživatelé průběžně přicházejí a odcházejí.

10.3 Práva uživatelů programu

Uživatelé služeb programu mají právo na soukromí. Toto právo je v programu uplatněno ve dvou oblastech a to je právo na soukromí při vykonávání hygieny a jiných obdobných úkonech a právo na rozhovor s pracovníkem v oddělené místnosti

Klient má právo na ochranu osobních údajů. Všichni pracovníci, stážisti a dobrovolníci jsou písemně vázáni mlčenlivostí. Uživatel podepisuje výslovný souhlas s přístupem k jeho osobním údajům a jejich využitím pouze v souvislosti s poskytováním služby. Dle klientem uděleného souhlasu mohou být data využita ke statistickým účelům bez uvedení osobní identifikace. Klient má právo na vzdělání a svobodnou volbu povolání. Klient je podporován v dokončení vzdělání, ve zvýšení kvalifikace, absolvování kurzů podle svého výběru jako součást naplňování jím stanovených cílů. Další důležitou částí spolupráce je pomoc klientovi v zapojení na trh práce. Klient využívá programu DOM JOB k získání pracovních dovedností.

Společně s individuálním konzultantem plánuje aktivity pro získání legálního zaměstnání, které si zvolil.

Klient má také právo stěžovat si, oznámit porušování svých práv nebo jiné nedostatky. Při vstupu do služby je její uživatel seznámen s možností a formou podávání stížnosti. Stížnost nebo oznámení je vždy vyslyšeno a vyřešeno. Klient je s řešením dané stížnosti seznámen.

10.4 Základní pravidla pro klienty všech služeb programu

Klienti zařazení do programu musí respektovat základní pravidla, s nimiž jsou seznámeni ještě před vstupem do programu. Svým podpisem pak stvrzují, že je akceptují a budou se dle nich řídit během svého působení v programu.

Jedním ze základních pravidel je **zákaz Alkoholu a drog**. Klienti DOM nesmí přinášet do budovy a prostor žádný alkohol ani drogy. Do programu nemohou být přijati lidé aktuálně závislí na alkoholu a drogách. Účast na programech DOM JOB pod vlivem alkoholu nebo návykových látek není možná. Další pravidla se věnují **vztahům a soužití v programech DOM JOB**. Spolupráce s pracovníky a klienty programu DOM JOB probíhá vždy nenásilnou a zákonnou cestou. Jakékoliv formy fyzického násilí, tělesné násilí, násilí vůči budově a vybavení, jsou nepřijatelné. Stejně tomu je v případě psychického násilí, ať už se jedná o šikanu, využívání a vydírání, vulgarity, manipulace popřípadě negativní postoj vůči programu. Mezi základní neporušitelná pravidla patří nulová tolerance vůči krádeži nebo užívání cizích věcí bez dovození. V programech je zároveň nepřijatelná jakákoliv trestná nebo protiprávní činnost v rozporu s normami a zájmy společnosti.

10.4.1 Soubor pravidel vztahující se k prac. kázní a pořádku na pracovišti

Uživatelé služeb mají povinnost pracovat pečlivě a svědomitě a zadaný úkol splnit dle instrukcí. Jsou povinni dbát pokynů nadřízeného, zapojit se do všech aktivit dílny, jako je výroba, zakázková výroba, prodej, transport výrobků a materiálu, úklid pracoviště, účast na poradách dílny a akcích mimo dílnu (pracovní výjezdy, prodejní akce). Dále musí dodržovat pracovní dobu (včasný příchod, dodržování času přestávky, zákaz svévolného opuštění pracoviště). Mezi jejich denní povinnosti patří i vyplnění a podepsání docházkového listu. Uživatelé služeb jsou dále povinni vyřizovat si soukromé věci výhradně mimo pracovní dobu (telefonáty, přijímání návštěv atd.), používat telefon a počítač pouze k účelům programu DOM JOB a s vědomím pracovníka programu. Své absence jsou povinni doložit lékařskou

zprávou, dokladem o pracovní neschopnosti nebo potvrzenou propustkou. Každý den před ukončením pracovní doby se všichni uživatelé programu aktivně účastní úklidu dílny. Musí šetřit materiálem a chovat se šetrně ke zboží. Udržovat pořádek v zázemí dílny, starat se o čistotu v blízkém okolí obchodu. Klienti se zároveň podílejí na prodeji svých výrobků v obchodě. Zde jsou povinni udržovat pořádek a čistotu, chovat se slušně a s úctou k zákazníkům a ručit za svěřené peníze v pokladně (v případě ztráty je uhradit).

10.5 Navázání spolupráce externího klienta s programem DOM JOB

Budoucí uživatel je zpravidla informován o službě DOM JOB prostřednictvím sociálních pracovníků, pracovníků úřadu práce či jiných institucí a poraden. První kontakt s potenciálním uživatelem probíhá zpravidla telefonicky nebo osobně. V rámci prvního setkání dojde k výměně základních informací a v případě dalšího zájmu je klient zařazen do databáze zájemců o službu. Informační rozhovor probíhá mezi pracovníkem a zájemcem o službu formou konzultace. Pokud si to zájemce přeje, může být účastníkem i další osoba, jako rodič, asistent apod. V rámci první části rozhovoru se pracovník podrobně zajímá o potřeby, plány a případné problémy uchazeče. V druhé části rozhovoru seznámí pracovník zájemce s posláním a cíli poskytované služby. Závěrem se v rámci rozhovoru hledají styčné momenty mezi potřebami uchazeče a poskytovanou službou, včetně časového aspektu (termín možného přijetí). Uchazeči je nabídnut čas, aby se rozhodl, zda chce službu využít a případně jaký z nabízených programů. Tento čas bere v úvahu aktuální situaci klienta i kapacitu programu. V některých případech proběhne více než jeden rozhovor, tak, aby měl uchazeč dostatek informací a mohl si další postup promyslet. Rozhodnutí o přijetí ze strany programu DOM JOB je přijato v rámci porady týmu. Pokud uchazeč oznámí programu své rozhodnutí navázat spoluprací, je společně naplánován termín zahájení.

K odmítnutí přijetí klienta do služby může dojít, pokud je kapacita zařízení plná, v tom případě je uchazeči nabídnuto přijetí do služby v nejbližším termínu. Dalším důvodem k odmítnutí služby je nesplnění kritérií cílové skupiny.

10.6 Spolupráce s klienty z domu na půl cesty

Pokud se jedná o klienta Domu na půl cesty, je jeho nástup do dílny odvozen od interních pravidel tohoto zařízení. Jedním z nich je povinnost školní docházky nebo pravidelného zaměstnání. V praxi to znamená, že pokud klient domu na půl cesty nechodí do školy či pravidelného zaměstnání nebo toto zaměstnání ztratí, automaticky nastupuje do programu DOM JOB.

10.6.1 Objasnění okolností poskytování služby a uzavírání smlouvy

Objasnění probíhá v rámci informačního rozhovoru na základě oboustranného rozhodnutí započít spolupráci. Po rozhodnutí o přijetí do konkrétního programu uživatel uzavírá s odpovědným pracovníkem konkrétní formu smlouvy o spolupráci. Typů smluv, které je možné uzavřít, je několik. V případě Tréninkového zaměstnání je to tzv. tréninková smlouva (1-6 týdnů). Další možností je uzavřít smlouvu v rámci programu Přejídné zaměstnání, tento program nabízí dva typy smluv. Jsou jimi dohoda o provedení práce (max. 150 hodin) a dohoda o pracovní činnosti (2-6 měsíců).

10.7 Adaptace klientů v programu a komplikace při počáteční spolupráci

Klienti přicházející z Domu na půl cesty absolvují nejprve měsíc tréninkového zaměstnání. Během tohoto časového intervalu probíhá adaptace, při které se prokáže, nakolik jsou připraveni fungovat v běžném pracovním prostředí a dokáží si osvojit pracovní návyky. Praxe ukázala, že nově přicházející klienti z domu na půl cesty by se dali rozdělit do tří základních skupin.

První skupinou jsou klienti, kteří prokazují i přes svou složitou životní anamnézu a nesnadnou současnou situaci schopnost adaptovat se na pracovním trhu. Jsou motivováni finanční odměnou, potřebnou k uspokojování svých materiálních potřeb, a zároveň cítí v úspěšném fungování v běžném zaměstnání prestiž. Mají vcelku reálný pohled na vlastní pracovní uplatnění a dokáží odhadnout vlastní schopnosti a možnosti. Tito klienti většinou během měsíce prokáží, že delší pobyt v pracovních resocializačním programu DOM JOB by pro ně nebyl větším přínosem, a po vzájemné dohodě se svým pracovním konzultantem si za jeho podpory hledají práci v běžném pracovním prostředí.

Druhou skupinou jsou klienti, kteří do programu přicházejí s velkým očekáváním vlastní budoucnosti. Mají nereálné a vysněné plány o vlastní pracovní kariéře. Ve většině

případů nemají žádnou pracovní zkušenost a přicházejí po dovršení plnoletosti z dětských domovů nebo výchovných ústavů. Pobyt v programu DOM JOB vnímají jako cosi méněcenného, co uráží jejich pracovní schopnosti. Chtějí zde setrvat co nejkratší dobu a ihned nastoupit do běžného zaměstnání. Často pracovní režim v programu nezvládají a maskují to tím, že je to jejich transparentní odpor. Program jim však stanovuje jasné hranice a podmínky, a pokud nedokážou fungovat v jeho základních mezích, nejsou v hledání práce na volném trhu nijak podporováni. Ve svém osobním volnu si však práci hledat mohou. Často se ale ukazuje, že nemají ani potřebné vědomosti a informace, kde volná pracovní místa hledat, jak se o práci ucházet a jaké náležitosti jsou k uzavření pracovně právního vztahu zapotřebí. Některým se skutečně podaří do zaměstnání nastoupit, ale většinou déle než jeden měsíc v něm nevydrží. Často selhávají v rámci pracovní docházky a pracovní výkonnosti. Velmi rychle se unaví, párkrát do zaměstnání nedorazí a s vědomím, že se dopustili prohřešku, který každým dnem narůstá, se už v práci neobjeví a čekají, až jim zaměstnavatel pošle výpověď. Dalším obvyklým problémem bývá špatná komunikace a spolupráce v pracovním kolektivu. Klienti často díky velké nejistotě špatně čtou reakce nadřízených a v obraně pak použijí výpady, které se často pohybují za hranicemi akceptovatelného chování. Svůj neúspěch pak omlouvají a dávají ho za vinu pedantskému nadřízenému, který byl vůči nim zaujatý. Základem jejich selhávání je nulová pracovní zkušenost, nereálný sebeobraz a velmi nízké sociální dovednosti. Po jejich návratu na tréninkovou dílnu se však díky prožitku neúspěchu na „vlastní kůži“ získává prostor pro reálnou sebereflexi vlastních schopností. Ta se stává základním kamenem zakázky, respektive toho, co udělat, aby se podobná situace neopakovala, a aby nedocházelo k dalšímu selhávání. Pokud u klienta proběhne změna postoje k programu a uvědomí si, že zde má prostor pro zkoušení a nácvik situací, které mu v zaměstnání činily potíže, je to dobrý začátek, od kterého se bude odvíjet další spolupráce.

Třetí skupinou jsou klienti, jejichž pracovní i sociální dovednosti jsou na velmi nízké úrovni. Nemají za sebou žádnou pracovní zkušenost a velmi pomalu se v práci adaptují. Nemají většinou ani žádnou konkrétní představu o vlastním pracovním uplatnění. Sami sebe si nedokážou představit v jakémkoliv zaměstnání. Po uplynutí měsíčního tréninku zpravidla sami projeví zájem na dílně ještě setrvat a přejít do programu přechodného zaměstnání, kde získají placenou pracovní smlouvu. Tito klienti se pak postupnými kroky zdokonalují v pracovních dovednostech, zažívají první pracovní úspěchy a získávají sebedůvěru potřebnou v dalším zaměstnání.

10.8 Řešení vážných opakující se kolizních situací

Vážné a opakované kolize, které ukazují na hlubší příčiny, jsou vždy podnětem k odborné diagnostické práci a hledání dalšího sociálně terapeutického postupu. Klíčovým postupem je nastolení specifických podmínek, tzv. „Cesta změny“. Je realizována oboustrannou dohodou mezi individuálním pracovním konzultantem a klientem. Jejím cílem je změna postoje klienta ke svému chování a spolupráci s programem. Vytvořením motivace ke změně dosavadního stavu prostřednictvím prožití následků svého nepřiměřeného chování. Pokud dojde k vážnému porušení pravidel, je s klientem dočasně přerušena spolupráce v rámci programu. Přerušeni, tzv. „distanc“, může mít interval dlouhý od 24 hodin až do 1 měsíce. V praxi to znamená, že pokud dostane „distanc“ klient domu na půli cesty, je mu zároveň dočasně přerušena pobyt v tamním ubytovacím zařízení.

10.9 Sankce v rámci běžného pracovního fungování v programu

Jak už bylo výše uvedeno, program simuluje běžné pracoviště. Denní harmonogram tedy tvoří pracovní doba, na jejímž začátku každý klient dostane zadání individuálního úkolu. Ke konci pracovní doby proběhne zhodnocení každého pracovníka, na kolik procent se mu zadaný úkol podařilo splnit. Zpětná vazba ihned po odvedení práce je velmi účinná, neboť se procentuální vyjádření úspěšnosti převádí do finančního ohodnocení. To v praxi znamená, že pracovník je sice odměňován hodinovou sazbou, ale odměna je závislá od skutečně odpracovaných hodin, tedy s ohledem na kvalitu a kvantitu odvedené práce. Pokud je tedy jeho denní výkon ohodnocen 50%, znamená to, že dostává za den finanční odměnu pouze za 2,5 hodiny na místo pěti hodin, které v práci strávil. Navíc se denní výkonnost zapisuje do docházky, takže klient má souhrn svých výsledků denně k nahlédnutí.

10.10 Obsah pravidelných individuálních konzultací

Každý klient má v rámci programu DOM JOB vlastního individuálního terapeuta, se kterým spolupracuje během individuálních konzultací. Kostrou společné práce by měl být individuální plán nebo zakázka, tzn. klientova představa o tom, v čem by se chtěl zlepšit, co by se chtěl prostřednictvím programu naučit, nebo s čím by mu program jako takový mohl

pomoci. Leckdy sám klient není schopen zakázku pojmenovat a s jejím vznikem mu pomáhá terapeut. Jde ale o to, aby obrysy nasměrování toho, na čem se bude pracovat, přišly vždy z klientovy strany. Na konzultacích se také řeší problémy, které vyvstanou z denní interakce v pracovním programu, tzn. během pracovní doby. Může se jednat o aktuální konflikty, ať už s kolegy či nadřízeným, nebo problémy při běžném pracovním zapojení.

11. Motivační rozhovory

Metodu motivačních rozhovorů uvádím v praktické části své práce z toho důvodu, že z jejích principů se velmi často čerpá při práci s klienty programu DOM JOB. Používá se zejména při individuálních konzultacích, kdy pomáhá klientům při změně sebereflexe a ambivalentního pohledu a jejich pracovní problémy. Motivační rozhovory jsou metoda, která je zvláště vhodná pro práci s lidmi, jejichž vztah k případné změně lze pojmenovat jako ambivalentní. Používá se často s uživateli návykových látek a ukazuje se jako metoda velmi účinná. Zaměřuje se na práci s ambivalencí. Snaží se klientovi pomoci v překonání ambivalentního pocitu, čímž mu umožní učinit první kroky ke změně. Pozice terapeuta nespočívá v roli experta, ale ponechává odpovědnost za změnu na klientovi. Metoda motivačních rozhovorů tedy uplatňuje spíše podporující než donucovací postupy. Je zde snaha vytvořit mezi terapeutem a klientem pozitivní atmosféru, která napomůže posílení klientových vnitřních motivačních zdrojů.

11.1 Pět základních principů motivačních rozhovorů

11.1.1 Vyjadřování empatie

Empatie je s motivačními rozhovory úzce spjata, bez tohoto základního principu by tato metoda nemohla účinně fungovat. Již zmíněná empatie a reflektivní naslouchání napomáhají terapeutovi pochopit nejen klientovy pocity, ale i jeho postoje, aniž by musel klienta hodnotit či kritizovat. Velmi důležitým aspektem motivačních rozhovorů je autentické přijetí klienta takového, jaký je. Prostřednictvím reflektivního empatického naslouchání bez korekce, dochází často ze strany klienta k prolomení určité slabé bariéry, protože fakt, že ho někdo poslouchá a nesnaží se ho korigovat, nýbrž mu zrcadlí jeho pocity, je pro něj do jisté míry úlevný. Terapeut tak klienta lépe a hlouběji poznává, i když se s jeho názorem či pohledem nemusí nutně ztotožňovat. Toto poznání terapeutovi pomáhá v další práci s klientem a v orientaci, kde se klient nachází ve svém uvažování či rozhodování o změně. To znamená,

zda-li si vlastně klient vůbec připouští, že má nějaký problém, případně jak dalece je rozhodnut s ním něco dělat. Dostane-li se klientovi pocitu přijetí ze strany terapeuta, posiluje jejich vzájemná sebedůvěra a vzniká určitý typ pracovní koalice. Terapeut od klienta neočekává neochvějný postoj a s jeho nerozhodností či ambivalencí pracuje jako s přirozeným fenoménem, který k procesu změny patří.

11.1.2 Rozvíjení rozporů

Druhý princip navazuje na první a dal by se popsat jako proces, při kterém si klient prostřednictvím dialogu s terapeutem začíná pomalu uvědomovat rozpory mezi tím, co by chtěl, a tím, co pro to dělá a jaká je jeho současná situace. Terapeut klientovy rozpory nijak nevyvrací, jen je interpretuje a znova je klientovi předkládá. Uvědomění si rozporu je prvním a důležitým krokem ke změně. Motivační rozhovory se proto na tento rozpor zaměřují, pracují s ním a jejich cílem je, aby klient sám v sobě dozrál k rozhodnutí pro změnu. Jednou z nejdůležitějších zásad je ta, že důvody pro změnu objevuje a formuluje sám klient. Terapeut „pouze“ naslouchá klientovým obavám a podporuje ho v jeho rozhodnutí pro změnu.

11.1.3 Vyhýbání se argumentaci

Tento princip spočívá ve vyhýbání se a předcházení přímé konfrontaci s klientem. Pokud terapeut zaznamená v klientově chování odpor, je to pro něj jasný signál, že by měl přehodnotit svůj dosavadní postup a změnit ho. Odpor obvykle značí to, že klient je terapeutem někam tlačěn. Často tato situace vzniká tehdy, když terapeut cítí naléhavost klientovy situace a snaží se mu onu naléhavost dokázat silnými argumenty. Klient má však na celou věc zcela jiný úhel pohledu. Je proto třeba začít pracovat s každým klientem tam, kde se právě nachází, a netlačit ho prostřednictvím vlastního úsudku ke změně jeho postoje.

11.1.4 Využití odporu

Tento princip je opět postaven na respektu ke klientovi a jeho volbě. Terapeut nekonfrontuje vlastní pohled na věc se zkresleným pohledem klienta, ale může mu nabídnout jiný úhel, z něhož by se mohl na svoji situaci podívat. Základem tohoto principu je nabízet klientovi nové možnosti spíše než předkládat nové cíle. Miller a Rollnick v tomto případě mluví o postupu „vezmi si, co můžeš, a zbytek nech být“¹⁷. Klient se tedy sám může svobodně rozhodnout, čím se nechá oslovit a co nechá ležet. Tímto způsobem se rapidně zmenšuje

¹⁷ William R. Miller, Stephen Rollnick, Motivační rozhovory, sdružení SCAN 2004

prostor pro konfrontaci mezi terapeutem a klientem a současně se otevírá prostor pro vlastní aktivitu klienta.

11.1.5 Podpora vlastních schopností klienta a jeho zodpovědnosti

Důvěra terapeuta v klientovu kompetenci může zlepšit klientovo sebevědomí a sebedůvěru, a napomoci tak jeho úspěšnému zvládnutí cesty ke změně. Nejvhodnější cestou je zaměření se na konkrétní úkol či problém. Posilování klientovi sebedůvěry v rámci toho, že je schopen se úspěšně s daným problémem vypořádat. Jednou z možností, jak posílit klientovu sebedůvěru, je zdůraznit, že je nezbytné, aby sám za sebe převzal zodpovědnost.

11.2 Jednotlivé fáze procesu změny

Miller a Rollnick definují motivaci jako: „stav odhodlání dosáhnout určité změny, určitého cíle“.¹⁸ Tento stav není trvalý a mění se s časem i v závislosti na situaci. Míru motivace lze hodnotit na základě chování, tj. kolik úsilí a času věnuje jedinec dosažení a udržení určité změny, určitého cíle.

11.2.1 Stádia změny

Každá změna v chování člověka se vyvíjí v několika určitých stádiích. Ta se mohou cyklicky opakovat, jde o tzv. „kolo změny“, které má dohromady šest jednotlivých stádií. Jedná se o Prekontemplaci, Kontemplaci, Rozhodování, Akci, Udržování a Relaps (viz. grafické znázornění).

19

¹⁸ William R. Miller, Stephen Rollnick, Motivační rozhovory, sdružení SCAN 2004

¹⁹ Obrázek Cyklického modelu změny Prochaska a DiClemente 1982

První stádium, tzv. **Prekontemplace**, je stavem, kdy klient necítí ve svém životě žádný problém, který by měl nějakým způsobem řešit. Motivace ke změně je nulová. Úkolem terapeuta v této fázi je především zaměřit se na momentální životní situaci klienta a zbudit v něm případné pochybnosti, zda je opravdu vše v pořádku. Cílem je přimět klienta k posunu do dalšího stádia průběhu změny, kterým je **kontemplace**. V této fázi si už jedinec uvědomuje, že se v jeho životě vyskytl určitý problém, a zvažuje, zda se má snažit o změnu nebo ne. Pro ambivalenci je typické, že člověk si na jednu stranu změnu přeje, a na druhé ji odkládá a otálí s ní, protože mu například stávající stav přináší určitá pozitiva, kterých se nechce vzdát. Častým jevem také bývá skutečnost, že dotyčný si zpravidla nevěří, že by změny mohl úspěšně dosáhnout nebo nezná způsob, jakým změnu provést a jak by měla proběhnout. V tomto stádiu pomáhá terapeut klientovi zvážit všechna pro a proti a přitom podpořit argumenty pro změnu. Dává klientovi patřičnou podporu pro zvládnutí a dosažení změny. Další fází je **rozhodování**, resp. příprava. V tomto momentě se klient rozhodl učinit změnu a vynaložit patřičné úsilí a čas, aby této změny dosáhl. Terapeutův úkol je v této fázi klientovi pomoci s vytvořením reálného plánu k dosažení změny. Následuje **akce**, kdy klient uskutečňuje změnu, pro kterou se rozhodl. Terapeut klientovi poskytuje případnou radu, pomoc, zpětnou vazbu a podporu při uskutečňování změny. Stádium **udržování** je obdobím, kdy se klient snaží udržet dosaženou změnu a předejít relapsu, tzn. dosáhnout trvalé změny. Úkolem terapeuta v této fázi je klienta podporovat v jeho úsilí a motivaci, případně se zaměřit na metody prevence relapsu. **Relaps** znamená fázi, ve které klient neudrží nastolenou změnu a vrátí se částečně nebo úplně zpět k původnímu problematickému chování. Pokud nastane relaps, terapeut by se měl pokusit zabránit demoralizaci a ustrnutí klienta v tomto stádiu a převést ho co nejrychleji zpět do stádia kontemplace.

12. Teorii attachmentu

Tuto teorii jsem do praktické části zařadil z toho důvodu, že s problémy cílové skupiny programu DOM JOB velmi úzce souvisí. Mechanismy attachmentu se formují v prvních letech života (hl. první 2 roky) a projevují se celý život. Mnozí klienti se díky špatné péči v raném dětství následně potýkají s poruchami attachmentu v pozdějších etapách svého života.

Teorii attachmentu vytvořil britský psychoanalytik John Bowlby a rozvinula ji psychologka Mary Ainsworth. Oba vycházeli i z prací významných etologů, jakými byli např. Konrad Lorenz či Niko Tinbergen. Attachment je vrozený systém v mozku, jenž se vyvíjí

způsobem ovlivňujícím a organizujícím motivační, emoční a paměťové procesy ve vztahu k významným pečujícím osobám. Je podkladem interpersonálního vztahu, který umožňuje nezralé psychické struktury a nezralé nervové soustavě dítěte využívat kapacitu a funkce vyvinutějšího mozku a psychiky rodiče nebo jiné nejbližší osoby k organizování vlastních procesů. Opakované zážitky z nejbližších vztahů jsou ukládány v implicitní paměti jedince v podobě nastavení či očekávání a ovlivňují schopnost navazovat a udržovat klíčové životní vztahy v pozdějším životě.²⁰

12.1 Porucha attachmentu a její základní symptomy

Děti trpící poruchou attachmentu mají obtíže při vztahování k druhým. Samy nejsou schopny poznat, co jim chybí, a nerozumí tomu, co postrádají. Základními symptomy poruch attachmentu mohou být například:

Neporozumění motivů dospělých, strach a obavy z ublížení

Absence schopnosti číst z projevů druhých lidí (řeč těla, mimika)

Nerozeznávání vlastních pocitů (smutek, strach, zlost)

Velké problémy s udržením disciplíny

Prožívání permanentního strachu z nenávisti a opovržení

Neschopnost navazovat a udržovat oční kontakt s druhou osobou.

12.2 Přístup ke klientům trpícím poruchou attachmentu

Důležitým je fakt, že děti trpící poruchou attachmentu pronásleduje pocit vlastní špatnosti a domnění, že si nezaslouží lásku a přijetí. Často cítí vnitřní bolest, napětí a úzkost. Žijí v permanentním očekávání dalšího odmítnutí a opuštění. Když je jejich rodič či terapeut vnímá jako problematické, jejich postoj se nezmění a zůstanou problematickými. Z tohoto poznání vyplývá základní terapeutický cíl: Ukázat dítěti nebo klientovi, že jeho pohled na sebe není objektivní a úplný. Špatné a problematické chování klienta pramení z traumat a zanedbávání v historii jeho doposud prožitého života. Neschopnost vyjádření a pojmenování vlastních pocitů alternuje špatné chování. Klient či dítě nerozumí sám sobě, neví, co cítí, co chce, co se s ním děje. Základem práce s takto indikovaným klientem je vytvoření vztahu, ve kterém by klient viděl, že je vnímán a přijímán. Terapeut tedy vyjadřuje klientovi radost,

²⁰ www.ssvp.wz.cz

zájem, porozumění i soucit, a to i v situacích, kdy klient produkuje problematické chování. Zároveň je tu snaha porozumět motivaci špatného chování. Komunikací terapeut pomáhá klientovi naučit se nový slovník pojmenování pocitů, aby nemusel k sebevyjádření používat problematické chování. Při komunikaci mezi klientem a terapeutem platí teorie intersubjektivní, což se dá vysvětlit tak, že prožitek nebo emocionální postoj terapeuta ovlivňuje prožitek nebo emocionální postoj klienta. Tudíž v případě, že terapeut nevidí naději v nějaké změně nebo zlepšení, klient také rezignuje a vzdává to. Pro terapeuta je důležité najít si na klientovi něco, co může mít rád, co ho zaujalo, vyvolalo v něm zájem, co může obdivovat. Dalším krokem je dát to klientovi najevo, je však důležité, aby ono sdělení terapeut prožíval skutečně autenticky, nikoliv strojeně. Klient to však často odmítá a nechce pozitivní hodnocení týkající se jeho osoby slyšet, nevěří zájmu i ocenění. Terapeut by v tomto případě měl postoj klienta přijmout, ale zároveň však trvat na svém tvrzení, například s odvoláním, že klient za čas sám bude mít podobný pohled na věc. Později se k onomu tématu může terapeut vracet a zkoumat, zda klient mění pohled sám na sebe. Změna klientova vlastního sebe obrazu a fakt, že se učí být s někým, kdo ho má rád a vidí na něm to dobré, však nestačí. Na druhé straně je stejně důležité, aby si klient uvědomoval i svoje obtíže a problematické chování. Spolupracoval s terapeutem na vytvoření strategie (režimu, plánu, postupu), jak problematické chování zvládnout.

U opuštěných dětí s poruchami attachmentu nebo následky dlouhodobého vývojového traumatu se stud ukázal být nejpodstatnějším a nejvýznamnějším důvodem a příčinou psychosociálních obtíží. Dítě prožívá vnitřní bolest způsobenou nepříznivou situací. Jeho mozek hledá různé cesty, jak se trýznivého pocitu zbavit, a dosáhnout tím uvolnění a uklidnění. Velmi častými cestami jsou popření, odmítnutí, vytěsnění. V praxi to znamená, že cokoliv, byť vzdáleně, opět připomíná a oživuje vnitřní bolest, se klient snaží popřít, odmítnout, vyloučit ze svého života. Toto probíhá v rámci opakovaných normálních interakcí, které jsou u zdravých a dobře připoutaných dětí běžné. Výchovné postupy se stanou nejprve obtížné, později nemožné. Komplikované chování se stupňuje. Dítě, stejně jako jeho okolí, neví, co se děje. V běžném životě to vypadá tak, že se u dětí nebo klientů objevují neustálé výmluvy, obviňování, minimalizace chyb, úniky. Neplatí zde jakkoliv mechanismus poučení se z chyb a jejich následků. Problematické chování se posiluje a opakuje. Vztah s klientem se zhoršuje, vzdaluje se, roste stud. Dítě čte patologicky to, co dělá, říká a projevuje jeho blízké okolí, tedy lidé kolem něj. Nelze proto vnímat klienta pouze podle chování, je nutné pracovat na redukci kontraproduktivního studu, tím se dosáhne redukce agrese a posiluje se růst učení.

To může proběhnout v případě, že si klient z rozhovoru s terapeutem odnese prožitek lítosti, uvědomění viny. Terapeut se během konzultace snaží empaticky sdělit, jak těžké musí být pro klienta mluvit o svých prožitých traumatech. Komunikuje o tom, co si myslí, že je hlavní příčinou problematického chování. Zdůrazňuje klientovi, že není špatné, že potíže mají jiný důvod a že ho mohou společně objevit.

13. Případové studie

Případové studie byly zvoleny jako praktická část bakalářské práce z toho důvodu, že dávají možnost lépe ukázat skutečné osudy mladých lidí vyrůstajících v ústavní péči a situace, do kterých se dostávají. Rovněž umožňují podívat se na proces poskytovaných sociálních služeb, které těmto lidem mohou usnadnit vstup na trh práce. Jednotlivé případové studie jsou zpracovány z pohledu socioterapeuta pracovního programu DOM JOB.

Kazuistiky jsou zpracovány z osobních spisů níže uvedených, případně doplněny jejich osobními výpověďmi. Příběhy jednotlivých klientů jsou zachyceny od doby jejich příchodu do programu, až po jejich odchod a fungování v běžném životě a zaměstnání. Všechna jména a další osobní údaje byly změněny.

13.1 Kazuistika č. 1

Jméno: Dominik

Pohlaví: muž

Věk příchodu do programu : 19 let

Rodinná anamnéza :

Dominik žil do svých tří let v početné romské rodině na Slovensku. Měl celkem čtyři sourozence – tři bratry a sestru. Byl nejmladším potomkem svých rodičů a ve třech letech byl umístěn, pro něj z neznámých důvodů, do dětského domova, kde setrval do své plnoletosti. Během jeho pobytu v zařízení s ním rodina udržovala pouze minimální kontakt. Dominik cítil velkou křivdu vůči rodičům, nechápal, proč musel jako jediný rodinu opustit. Po dovršení osmnácti let se do rodiny na krátký čas vrátil, ale po pár konfliktech s matkou ji nadobro opustil. Odjel do Bratislavy, kde se přihlásil do továrny na výrobu a kompletaci lustrů. Zde však setrval jen krátkou dobu (cca 14 dní) a s vidinou vyššího výděлку se nechal přes pracovní agenturu najmout do velkovýroby automobilových součástí v Kolíně v České republice. Zde získal práci v lakovně, ale tamní ztížené pracovní podmínky a konflikty

s nadřazeným způsobily rychlý konec jeho pracovní kariéry v tomto podniku. Odjíždí proto do Prahy, kde je již zcela bez finančních prostředků a ocitá se na ulici. (cca 2 měsíce) Uchyluje se do Naděje později do Armády spásy. Zde získává kontakt na Dům na půli cesty.

Příchod do DPC

Dominikovy počátky v rámci komunity Domu na půli cesty byly dost složité. Dominik si bez dovolení půjčuje věci ostatních klientů, čímž vznikají ve skupině konflikty. V komunikaci se prosazuje svým hlučným jednáním, nerozumí zcela českým výrazům, takže potřebuje věci opakovat. Bere dům na půli cesty jako další pečovatelskou instituci, která má uspokojit jeho potřeby. V získávání věcí pro vlastní užitek je nátlakový a často velmi neodklonitelný. Po čase se od něj všichni klienti v komunitě odvrací. Dominik chce odejít, mluví o sebevraždě v případě, že by se měl opět vrátit na ulici. Své povinnosti v rámci Domu na půli cesty (pravidelné konzultace, služby na vaření a úklid) si plní jen díky nadstandardnímu nasazení tamních terapeutů.

Počátky působení v programu DOM JOB

Po příchodu do pracovního programu DOM JOB (košíkářské dílny a obchodu) trvalo Dominikovi celkem dlouho, než se trochu zorientoval. Zprvu vůbec nechápal, kde se ocitl, a dílnu vnímal jako volnočasovou aktivitu. Jeho představy o možném budoucím pracovním uplatnění byly v rovině nereálného dětského snu. Měl vidinu, že se stane motocyklovým závodníkem a jediným problémem bylo sehnat sponzora, který mu zajistí potřebné zázemí.

V samostatné výrobě proutěného zboží neměl patřičnou koncentraci naučit se technologické postupy, hodně ho rozptylovala interakce se skupinou spolupracujících klientů, kde se snažil prosadit a zaujmout hlasitým projevem o svých zájmech. Po čase ho kolektiv začal ignorovat a přestal s ním jakkoliv kooperovat. Dominik byl silně zaměřený pouze na vlastní potřeby a co viděl, chtěl také vlastnit, nedocházelo mu, že pro získání čehosi musí také něco investovat. Co se týče pracovních dovedností a návyků, byly u Dominika takřka na nule, což vycházelo z jeho dosavadních pracovních zkušeností, ale také z velmi nízkého prahu frustrační tolerance a slabé vůle. Do dílny chodil pravidelně pozdě. Při zadávání pracovního úkolu se snažil vedoucího obměkčit a zmanipulovat, aby snížil jeho pracovní nároky směřované na něj. Dominikovi se záhy nedostávalo pozornosti ze strany spolupracovníků, takže si ji začal vynucovat na vedoucím pracovníkovi. Bylo to taková Dominikova hra spojená s testováním hranic, která mu poskytovala pro něj potřebnou pozornost a kontakt. Spočívala v nenápadné

provokaci okolí a zvláště pak vedoucího dílny. Projevovala se úkony, které by se daly považovat do jisté míry za nešťastnou náhodu, ale tím, že se neustále opakovaly, bylo zřejmé, že jsou prováděny záměrně. Mezi tyto akty patřilo například neopatrné zacházení s materiálem a jeho ničení a plýtvání, neobratná manipulace s náradím a jeho záměrné poškozování. Abychom Dominikovy potřeby alespoň z části uspokojili, věnovali jsme mu individuální pozornost. V praxi to probíhalo tak, že si vedoucí dílny sedl vedle něj po celou pracovní dobu a byl s ním neustále v blízkém kontaktu, kontroloval ho, případně radil a pomáhal. Dalším mírným progresem bylo zlepšení Dominikovy orientace v čase a ve vlastní pracovní výkonnosti. Tohoto výsledku se dosáhlo zavedením pracovní normy, která Dominikovi pevně určovala mantinely a díky které se pro něj věci staly více jasnější.

Ukončení spolupráce v programu

I přes tyto pokroky měl Dominik na pracovním trhu stále velké deficity. Důkazem byly jeho marné snahy uplatnit se v několika zaměstnáních a brigádách. Dokázal vyvinout snahu a úsilí pouze v krátkodobém horizontu. Během pár dní se unavil a polevil ve svých pracovních povinnostech. Nejčastěji jeho krátkodobé pracovní zkušenosti končily hádkou, která byla Dominikovou reakcí na upozornění ohledně pracovních nedostatků ze strany zaměstnavatele. Dominik strávil v Domu na půli cesty a v programu DOM JOB dva roky, což je možné maximum. Po uplynutí této doby odešel.

Současnost

Dokázal si najít podnájem (sdílení místnosti), který prozatím hradí z krátkodobých brigád a podpory v nezaměstnanosti. Poslední zpráva o Dominikovi informovala o tom, že odjel z Prahy a nastoupil do domu na půl cesty mimo hlavní město.

13.2 Kazuistika č. 2

Jméno: Robert

Pohlaví: muž

Věk příchodu do programu: 18 let

Robert 18 let

Rodinná anamnéza

Robert vyrůstal po celý svůj život v ústavní péči. Nejprve v kojeneckém ústavu, později v dětském domově. Své rodiče ani sourozence nikdy nepoznal. V rámci integrované dvouleté

praktické školy se vyučil v oboru pomocné truhlářské práce. Do domu na půli cesty přišel hned po dovršení osmnácti let a odchodu z dětského domova. Robert chtěl pracovat jako truhlář, na své vyučení byl patřičně hrdý. I ve svém volném čase se věnoval drobné práci se dřevem.

Příchod do programu DOM JOB

Robertův přístup k programu byl od počátku negativní. Práci v pletařské dílně považoval za cosi podřadného, co uráželo a snižovalo jeho už tak nízké sebevědomí. Dle jeho slov se jednalo o ženskou práci, která chlapa uráží. Záhy Robert šťastnou náhodou a za pomoci známého získal místo v továrně na výrobu dveří a oken. Robert měl v práci problémy od první chvíle, obzvláště se svým přímým nadřízeným, který zjistil Robertovy základní neznalosti. Robert nebyl líný, ale většinou technických věcí vůbec nerozuměl, chybně interpretoval reakce ostatních a vztahoval je na sebe. Robertova frustrace rostla a vyústila v několik konfliktů s jeho mistrem. Za normální situace by byl pracovník, který na práci nestačí, odejít. Za Roberta se však ze soucitu postavil vedoucí tamní provozovny. Jeho žena místo Robertovi zprostředkovala, protože ho dobře znala z dětského domova. Robertovo trápení se však pouze prodlužovalo. Dál se jasně prokazovalo, že není schopen práci zvládat. Robert si však vyprodukoval obranný mechanismus a vše dával za vinu okolnostem a svému nadřízenému. Zhruba po měsíci zaměstnavatel pracovní poměr ukončil. Robert se vrátil zpět na košíkářskou dílnu, nejprve byl v silném odporu. Chtěl znovu a co nejrychleji pracovat jako truhlář. Sám si však nebyl schopen práci najít. Za nějaký čas se zklidnil a do jisté míry přiznal pracovní problémy, které způsobily výpověď ve zkušební době z předchozího zaměstnání. Po určité době, kdy Robert na dílně docela dobře fungoval, se opět rozhodl zkusit hledat novou práci. Robertovo směřování bylo opět jednoznačné, jeho představa o pracovním uplatnění byla jasně definovaná a celkem logická. Byl vyučen truhlářem a navíc ho práce se dřevem bavila a lákala. Za pomoci programu zkoušel hledat firmu s menším kolektivem, kde by se lépe adaptoval. Měl štěstí a při hledání narazil na malou rodinnou truhlárnu, kde sháněli nového pracovníka. Byli moc vstřícní a akceptovali Robertovu nezkušenost způsobenou minimální praxí. Bohužel se však ukázalo, že práce v truhlárně sahá daleko za Robertovy limity. Nebyl schopen vykonávat samostatně ani tu nejlehčí odbornou práci, proto nesplňoval zaměstnavatelovy požadavky, a ten ho přes veškerou snahu nemohl zaměstnat. Výstup byl pro Roberta velmi zraňující, protože pevně věřil, že když je vyučen v oboru, bude moci práci vykonávat.

Současnost

Robert nakonec našel uplatnění jako pomocná pracovní síla v hypermarketech, kde přerušovaně pracuje. V domě na půli cesty navázal dlouhodobý partnerský vztah a zhruba po půl roce společně se svou přítelkyní tuto organizaci opouští. Jejich vztah jim poskytl zázemí a podporu, kterou do té doby nacházeli v organizaci. Momentálně žijí ve společné domácnosti a vychovávají svého potomka.

13.3 Kazuistika č. 3

Jméno: Milan

Pohlaví: muž

Věk příchodu do programu: 18 let

Rodinná anamnéza

Milan vyrůstal v početné romské rodině v Praze. Rodina však nevěnovala Milanově výchově patřičné úsilí a čas. Většinu času trávil se svými vrstevníky na ulici. Začal experimentovat s lehkými drogami, na které si finance obstarával prostřednictvím drobných krádeží. Následně byl jeho otec odsouzen za těžké ublížení na zdraví s následkem smrti. Jeho nástupem do výkonu trestu ztratil Milan poslední uctívanou autoritu. Začal si pomalu násilně získávat v rodině vůdčí postavení. Kvůli několika fyzickým napadením své matky a dalším deliktům byl poslán do výchovného ústavu. Zde se jeho agresivita ještě stupňovala. Patřil vždy mezi nejhorší chovance, proto také do své plnoletosti vystřídal celkem 6 ústavů. Jeho agresivní ataky se řešili medikací. V jednom z ústavů si vybudoval závislost na pervitinu a musel podstoupit léčbu. Díky neustálému přemísťování a odvykací léčbě nedokončil žádné vzdělání. Posledním ústavem byl zařazen do pracovního týmu a brigádně pracoval jako lesní dělník a pomocný pracovník ve firmě na výrobu signalizačních zařízení. Možnost práce kvitoval, vybil si přebytečnou energii a získal peníze na přilepšenou.

Příchod do programu DPC a DOM JOB

Do domu na půli cesty Milan nastoupil hned po ukončení ústavní výchovy na základě předběžné dohody. Milan vnímal pobyt v DPC jako životní šanci a výzvu. Ve skupině měl přirozený respekt, aniž by si ho nějakým způsobem vynucoval. S ostatními klienty kooperoval a měl přátelské vztahy. Záhy však obnovil kontakty s pouličním gangem, ve kterém figuroval

před svým odchodem do výchovného ústavu. Byl skoro denně v kontaktu s drogami a kriminální činností. Stranil se jí, ale zároveň ji toleroval. K programu DOM JOB zaujal Milan od začátku velmi pozitivní přístup. Snažil se zdokonalovat v technologických postupech a zvládat výrobu stále těžších výrobků. Potřeboval však zažít úspěch ve skutečné práci. Dostal možnost pracovat jako pomocný dělník v tiskárně, která znala klientelu i sociální služby DOM JOB a měla s jejím zaměstnáváním dobré zkušenosti. Milan byl za tuto nabídku velmi vděčný a přijal ji s velkým nadšením a odhodláním. Neustále však žil dvojitým životem v rámci kontaktu s gangem a snahou fungovat v běžném životě. Toto balancování ho stálo mnoho sil. Nakonec opět podléhá drogám, čímž však porušuje základní pravidlo pobytu v programech DPC a DOM JOB. Následně ztrácí po měsíci i práci v tiskárně.

Současnost

Momentálně je závislý na pervitinu. Udržuje občasný kontakt s organizací, mluví o tom, že by se rád vrátil do obou programů. Podmínkou je však podstoupit min. 3 měsíční detox, čehož však není v současné době schopen.

14.Závěr

Předmětem této bakalářské práce bylo poukázat na problémy mladých lidí vyrůstajících alespoň nějaký čas v ústavní péči při jejich integraci do společnosti a zejména na trh práce. Zároveň se zaměřila na podporu, kterou je možno této cílové skupině nabídnout a usnadnit jim přechod do reálného života a vstup do zaměstnání. Práce se soustředila na moment, ve kterém tito mladí lidé opouštějí ústavní zařízení a vstupují do běžného života. Chtějí se po vzoru společnosti realizovat v zaměstnání i mimo něj. V práci je blíže popsáno s jakými problémy se potýkají a jak jsou jim připraveni čelit. Úhel pohledu se zaměřuje na jejich deficity způsobené prožitými traumaty, které mohou mít za následek: poruchy attachmentu (pozitivního připoutání), biologické aspekty - zejména neurologický vývoj mozku, regulaci afektu (citového prožívání), disociační poruchy, poruchy kontroly chování, poruchy poznávání a učení, poruchy pojetí vlastní osoby. V praxi to znamená například celkovou dezorientaci v životní situaci a nárocích společnosti. U mladých lidí tohoto typu se velmi často vyskytuje nízká motivace pro vlastní rozvoj a absence cílevědomosti a volných vlastností. V rámci interakcí v běžném životě se u většiny z nich ukazuje nízký práh frustrační tolerance způsobený posttraumatickým stavem, nízkou sebedůvěrou a emocionální labilitou.

Na základě tohoto handicapu nejsou schopni snášet zátěž pracovního prostředí. Projevuje se u nich i nízká úroveň sociálních dovedností, vlastní odpovědnosti a schopnosti komunikace.

Na hypotetickou otázku, zda jsou schopni mladí lidé vyrůstající v ústavní péči obstát na trhu práce, jsem se pokusil odpovědět na základě praktickými zkušenostmi ze sociální služby poskytující této cílové skupině simulaci běžného pracovního prostředí, ve kterém si mohou vyzkoušet a seznámit se s aspekty trvalé pracovní činnosti. Z toho, co bylo napsáno, je zřejmé, že startovní podmínky při vstupu do zaměstnání se u lidí vyrůstajících v ústavní péči a jejich vrstevníků z běžných rodin značně liší. Mladí lidé z prvně jmenované skupiny potřebují mnohem více individuální podpory a času při osvojování pracovních dovedností.

Velmi důležitou roli zde hraje osobní přístup (vztah), akceptace jejich zvláštností a oboustranná srozumitelná komunikace. V praxi to znamená transparentní vymezení pracovních kompetencí a přesné zadávání pracovního úkolu a zpětné ověřování, zda pracovník instrukce pochopil. Chybná interpretace pracovních pokynů a požadavků, dezorientace a následná úzkost bývá nejčastější příčinou jejich selhávání.

Problémy při vstupu do zaměstnání těchto mladých lidí se však nedají zcela zobecňovat. Každý z nich je individualita s vlastní identitou historií a zkušenostmi. Jejich úspěšný vstup a fungování v běžném zaměstnání záleží samozřejmě i na osobní výbavě každého jedince a míře psychických deficitů.

10. Použitá literatura

- Judr. Holub Milan, Judr. Nová Hana: Zákon o rodině a předpisy související. Praha: Linde, 2002. 775 s.
- Koukolík František, Drtilová Jana: Zlo na každý den život s deprivanty. Vydání první. Praha: Galén, 2001. 390 s.
- Krausová Lucie, Novotná Věra: Sociálně-právní ochrana dětí. Vydání první. Praha: ASPI, 2006. 228 s.
- Matějček Zdeněk: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Vydání první. Praha: Portál, 1994. 98 s.
- Matějček Zdeněk: Co děti nejvíc potřebují. Vydání první. Praha: Portál, 1994. 108 s.
- Matějček Zdeněk, Zdeněk Dytrych: Krizové situace v rodině očima dítěte. Vydání první. Praha: Grada, 2002. 128 s.
- Matějček Zdeněk: Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Vydání první. Praha: Grada, 2004. 184 s.
- Matějček Zdeněk: Škola rodičů. Vydání první. Praha: Maxdorf, 2001. 286 s.
- Matoušek Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť. Vydání druhé. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s.
- Matoušek Oldřich: Ústavní péče. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 138 s.
- Matoušek Oldřich, a kol.: Základy sociální práce. Vydání první. Praha: Portál, 2001. 312 s.
- Matoušek Oldřich a kol.: Metody a řízení sociální práce. Vydání první. Praha: Portál, 2007. 380 s.
- Matoušek Oldřich, Kolářková Jana, Kodymová Pavla: Sociální práce v praxi Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vydání první. Praha: Portál, 2005. 351 s.
- Matoušek Oldřich a kol.: Sociální služby, legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Vydání první. Praha: Portál, 2007. 185 s.
- Miller R. William, Rollnick Stephen: Motivační rozhovory. Vydání první. Praha: Sdružení SCAN, 2004. 332 s.
- Novotná Věra, Burdová Eva: Zákon o sociálně právní ochraně dětí. Vydání druhé. Praha: Linde 2002, 306 s.
- Satirová Virginia: Kniha o Rodině. Vydání první. Praha: nakladatelství Práh, 1994. 350 s.

Další zdroje:

- DOM o.s.: Metodika DOM JOB. Praha 2007
- Hughes Daniel PhD: Attachment dyadic development psychoterapy, přednáška 2006

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PaedDr. Marii Vorlové za odborné vedení při vypracovávání této bakalářské práce.